

Ny Tid

Nr 25-32 | 2014

Tema: Socker

Tema: Socker

DE VITA små kristallerna hör till våra vardagligaste nyttigheter. Man hittar dem i så gott som varje skafferi. Om de förvaras torrt och svalt har de i princip obegränsad hållbarhet, och deras energiinnehåll är högre än för alla andra livsmedel, rena fetter undantagna. Räknat i pris per kalori är socker dessutom mycket billigt att producera.

Den unika kombinationen av egenskaper – hållbarhet, pris, energiinnehåll, smak – är värd att begrundas, för i sockerkristallens prisma speglas själva globaliseringen. Att med en enkel basvara som utgångspunkt ta sig an ett knippe till synes disparata utvecklingspolitiska frågor är också syftet med *Ny Tids* temanummer Socker.

FÖGA ÖVERRASKANDE kan sockret associeras till ett par av FN:s millenniemål, som borde uppfyllas till utgången av 2015. I det här temanumret har vi tänkt oss att sockret har både en direkt och en indirekt koppling till det första millenniemålet som handlar om att halvera fattigdomen och hungern, i praktiken om hur världens jordbruk ska kunna förse mänskligheten med en någorlunda jämlik tillgång till mat.

I den kampen har alla jordbruksrelaterade frågor en indirekt sockerkoppling. Alla växter består i grunden av olika kolhydrater som våra kroppar bryter ner till sockerarter som våra celler sedan kan förbränna. Eftersom vegetabilier, i synnerhet "sockerintensiva" stapelvaror som potatis, ris, majs och vete, utgör den absoluta merparten av mänsklighetens kalorikonsumtion kunde man lite tillspetsat beskriva hunger och svält som "sockerbrist" – det är det som fortfarande drabbar, eller riskerar att drabba, nästan en miljard människokroppar då politiska och ekonomiska makthavare inte lyckas åstadkomma en rättvis fördelning av det som växer ur vår gemensamma jord.

Sedan har produktionen av rent socker, som främst sker i tropiska områden genom odling av sockerrör, också en direkt koppling till orättvisor som drabbar befolkningen i det globala syd. Det

kan handla om slavliknande arbetsförhållanden på sockerrörplantager, ojuste handelspolitik, landrofferi och utarmning av jordmånen. Globalt sett har sockerproduktionen tyvärr inte lyckats frigöra sig från sin blodiga koloniala historia.

I SAMBAND med de pågående världsmästerskapen i fotboll uppmärksammas världen med jämna mellanrum på att brasilianerna kör med förnybar etanol i tanken. Här finns en till synes positiv sockervinkel, med en tydlig koppling till det sjunde millenniemålet om att säkerställa en miljömässigt hållbar utveckling. Men även om "biobränslet" etanol inte är fossilt har det globalt sett en klart begränsad potential, och alla mer storslagna gröna förhoppningar som knutits till etanolproduktionen har i stort sett kommit på skam. De gigantiska brasilianska sockerrörplantagerna som utgör basen i landets bränsleekonomi är problematiska både ur miljösynpunkt och för de dåliga arbetsförhållanden som gör produktionen lönsam.

En liknande dubbel eller dubiös roll har sockret för den globala folkhälsan. Även om människokroppen har lätt att tillgodogöra sig socker, har konsumtionen tydliga negativa aspekter. Medan världshungern är en realitet, drabbas västvärlden, och i synnerhet dess arbetarklass, i allt högre grad av sjukdomar som beror på överdriven sockerkonsumtion: fetma, diabetes, karies, hjärt- och kärlsjukdomar och cancer, vilket i kombination med en åldrande befolkning riskerar att leda till enorma ekonomiska påfrestningar på välfärdsstater och sjukvårdssystem. Samma problem ökar också bland vissa delar av medelklassen i det globala syd. Medan många indier fortfarande inte kan äta sig mätta varje dag, lider 60 miljoner av deras landsmän av diabetes.

Som ett försök distribuerar *Ny Tid* detta temanummer också i digital form, tänkt för läsplatta. Vi önskar alla läsare en riktigt skön sommar.

Fredrik Sonck

- 5 Sydsudan hotas av akut hungersnöd**
Förebyggande arbete för att förbättra matsäkerheten står högt upp bland Röda korsets prioriteringar. Akut mathjälp behövs ändå ibland. **Otto Ekman.**
- 7 En värld drabbad av socker**
Både människors hälsa och hela samhällen hotas av ett sockerbehov som ökar globalt. **Otso Harju.**
- 11 Europas sötsug fördriver kambodjanska bönder**
Kambodjas tullfria tillgång till EU:s marknad har ökat storföretagens intresse för sockerodling, med landrofferi som följd. **Axel Kronholm.**
- 13 Antivapenavtal ledde till blodsocker**
EU:s avtal "Allt utom vapen" fick oönskade konsekvenser i de allra fattigaste länderna, berättar Tove Selin.
Otso Harju.
- 15 Europas sockerregim**
Den brittiska sockerexperten Paul Goodison intervjuas av **Otso Harju.**
- 18 Bistånd puffar bönder till lokala marknader**
För att förbättra matsäkerheten i syd behöver småbrukarna tillträde till den lokala marknaden.
Otso Harju.
- 20 Finländskt socker i kläm**
Den stora frågan för finländska sockerbetsodlare är hur de ska klara sig utan subventioner i framtiden.
Otso Harju.
- 23 Om sockrets kulturhistoria**
Sockret har gått från att vara medicin och kolonial nyckelvara till att bli ett gift. **Kristian Petrov.**
- 27 Svält och fetma sida vid sida**
Fler jordbrukande kvinnor, smart teknologi och ekologisk odling kan bekämpa undernäringen i världen, skriver **U.B. Lindström.**
- 30 Därför behövs en sockerskatt**
Kolumnist: **Susanne Björkholm.**
- 32 Etanolproduktionen för ineffektiv**
För mycket energi går till spillo när sockkerrör och majs omvandlas till etanolbränsle. **Fredrik Österblom.**
- 36 Motreklamen visar produktionens avigsidor**
Medborgarrörelser använder reklamens formspråk för att ta sig bakom de söta produkternas glansiga fasader. **Antti Kylänpää.**
- 38 Migrationsverket i skottgluggen**
Jussi Förboms bok Väki, valta ja virasto recenserar av **Elina Pirjatanniemi.**
- 40 Vänsteranalys efter valet**
Kolumnist: **Jonas Sjöstedt.**
- 42 Var är alla nyckelpigor?**
Kolumnist: **Karin Tötterman.**
- 43 Kortkultur**
Pia Ingströms bok Känslor äger rum recenserar av **Johanna Karlsson.**
Peter von Baghs film Sosialismi recenserar av **Mikael Brunila.**
Göran Greiders bok den solidariska genen recenserar av **Fredrik Sonck.**
- 46 Sista ordet**
Kolumnist: **Peter Björkman.**

Snabba sockerfakta

- Socker är egentligen ett samlingsnamn för ett antal olika kolhydrater med korta molekykedjor.
 - Sackaros är namnet på den molekyl vi vanligtvis avser då vi talar om socker, men den kan i sin tur brytas ner till monosackariderna glukos och fruktos.
 - Andra sockerarter människan kan få i sig är exempelvis laktos och maltos.
 - Sackaros, det vill säga bordssocker, framställs idag huvudsakligen av sockerrör (i varmare klimat) och av sockerbetor (i kallare klimat).
 - Sockerrör och sockerbetor innehåller 13-18 procent socker, huvudsakligen sackaros, vilket kan jämföras med till exempel äpplen som innehåller cirka 10 procent socker eller morötter, som innehåller ungefär 5 procent socker. I äpplen, morötter och de flesta andra växter är sackaros-procenten däremot relativt sett låg. I stället förekommer fria fruktos- och glukosmolekyler i högre omfattning.
 - Världsproduktionen av socker har på senare tid uppgått till kring 160 miljoner ton årligen. Brasilien är världens största producent med drygt 20 procent av produktionen. Indien är näst störst, EU producerar ungefär 10 procent av världens socker.
 - Näringsvärdet för socker är skyhögt. Ett kilo raffinerat socker motsvarar 4 000 kilokalorier.
 - En hög konsumtion av raffinerat socker är förknippad med många hälsoproblem, från fetma och diabetes till hjärtsjukdomar och cancer.
-

Linda Karvinen vid Finlands Röda Kors säger att problem med livsmedelssäkerheten ofta beror på flera olika faktorer.

Katastrofhjälp är mer än bara matpaket

En del akuta hungerkatastrofer som förorsakas av väpnade konflikter eller svåra klimatförhållanden kan vara extremt svåra att förhindra. Men i många fall kan befolkningen i drabbade eller osäkra områden genom långsiktigt förebyggande arbete stärka de lokala skyddsnäten och sålunda hjälpa sig själva i stället för att förlita sig på att utomstående organisationer dyker upp med matpaket då skadan redan är skedd.

- **FÖR** tillfället är jag mest orolig för situationen i Sydsudan, säger **Linda Karvinen**, planerare för internationell hjälp på Finlands Röda Kors.

Hon konstaterar att Afrikas yngsta stat redan i två år lidit av instabilitet. Sedan december har den väpnade konflikten i landet ytterligare förvärrat situationen.

- Vi har redan nu personal på plats och arbetar med projekt för att till exempel hjälpa interna flyktingar i landet, men dom senaste veckorna har

en koleraepidemi brutit ut och vi kommer att bli tvungna att utvidga verksamheten i framtiden. Det finns två områden i Sydsudan som inom två månader löper risk att drabbas av akut hungersnöd. En katastrof kommer sällan helt utan förvarning men globala medier brukar inte bli intresserade förrän nöden är akut.

Balansgång kring livsmedelssäkerhet

Linda Karvinen, som har erfarenhet av hjälparbete både med Röda Korset och Läkare utan gränser, har arbetat på fältet i bland annat Etiopien, Liberia och Pakistan. Just nu ansvarar hon för planeringen av Finlands Röda Kors verksamhet i Östafrika. Förutom väpnade konflikter påverkas området också av andra faktorer som inverkar negativt på livsmedelssäkerheten.

– Klimatet i östra Afrika växlar mellan regn- och torrperioder, mellan torka och översvämning, så samma jordbrukare kan råka ut för att skörden torkar bort en säsong och regnar bort säsongen därpå. Det här gör samhällena väldigt utsatta, eftersom också familjer med resurser att i nödfall klara av ett oväntat bakslag lättare slås ut då flera olyckor kommer tätt efter varandra. Men situationen i Sydsudan är ändå värst, eftersom stridigheterna förhindrar jordbrukarna från att alls få sina frön i jorden.

Det är inte bara jordbrukarna som drabbas, säger Karvinen. Också de nomadiserade herdefolket som förlitar sig på fri rörlighet för att kunna följa sina boskapshjordar mellan olika betesmarker lider, då landet delas upp i ockupationszoner där olika stridande parter regerar. Situationen förvärras ytterligare av att det är regnperiod, vilket gör att 60 procent av landets yta i det närmaste saknar infrastruktur.

En osäker livsmedelssituation kan alltså bero på många olika saker, och Karvinen är noga med att påpeka att den inte alltid behöver övergå i en akut hungersnöd, om rätt åtgärder vidtas i tid. Livsmedelskriser kan se ut på olika sätt.

– Även om det inte råder akut matbrist kan ett samhälle också lida av kronisk undernäring, som också kan bero på annat än brist på själva maten. Okunskap kan också vara en faktor, och mycket av vårt hjälparbete går ut på att ge människor kunskap om näring och vikten av en mångsidig diet. Vi är till exempel noggran-

En katastrof kommer sällan helt utan förvarning men globala medier brukar inte bli intresserade förrän nöden är akut.

na med att lära mödrar till små barn, som hör till de mest utsatta riskgrupperna, att det är viktigt att amma barnet tillräckligt länge så det får rätt näring och utvecklas på rätt sätt.

Ändrad syn på hjälparbete

För en del människor kan det vara svårt att förstå att livsmedelssäkerheten förbättras effektivare genom andra åtgärder än direkt mathjälp.

– Vi får flera förfrågningar av folk som vill hjälpa till genom att donera matvaror, och det är svårt att inte låta krass då man ska förklara att det effektivaste sättet att hjälpa till då det geografiska avståndet är så pass stort är att skänka pengar. Att transporte-

ra råvaror över långa avstånd kostar mer än att flytta pengar, och att köpa varorna på plats eller ge krisdrabbade så kallade "cash vouchers" för att köpa förnödenheterna själva gynnar också den lokala ekonomin.

Överlag har synen på hjälparbete delvis förändrats under de senaste sju åren som Karvinen arbetat med det. Nu för tiden ligger tyngdpunkten på förebyggande arbete, att stärka de lokala skyddsnetten och hjälpa befolkningen i drabbade eller osäkra områden att hjälpa sig själva i stället för att dyka upp med matpaket då skadan redan är skedd.

– Vi lär jordbrukare som tidigare varit beroende av regelbunden nederbörd att gräva bevattningskanaler för att vattna sina grödor, eller nomader som inte längre har tillgång till betesmark att livnära sig genom jordbruk. Människorna i de här områdena är inga hjälplösa offer, de är otroligt starka och tåliga och redan vana vid att klara sig genom svåra förhållanden, och med lite extra hjälp har de kapaciteten att klara av också större katastrofer om det finns en plan B att falla tillbaka på.

Karvinen berättar att trots att allvarliga naturkatastrofer statistiskt sett inträffar oftare nu än förr i flera delar av världen, fortsätter ändå antalet dödsoffer att minska eftersom människor i drabbade samhällen stadigt lär sig att förbereda sig bättre inför nästa oundvikliga katastrof.

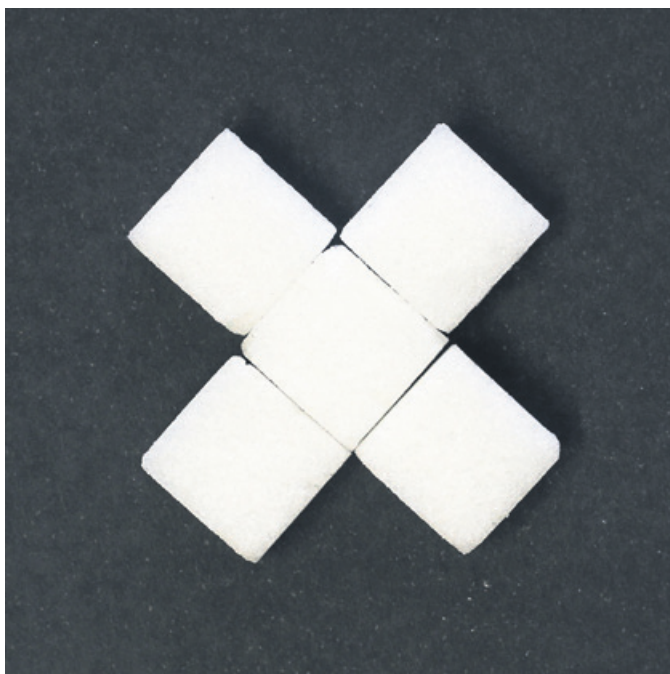
– Röda Korset kan inte påverka klimatet, men vårt mål är att de människor och samhällen som drabbas ska ha bättre förutsättningar att klara nästa kris.

Text & foto **Otto Ekman**

Mer information om Röda Korsets arbete hittas på www.rodakorset.fi

Oekologiskt, samhällsvådligt socker

Text **Otso Harju**

Sockerodlingar täcker idag ett landområde lika stort som Italien och rörsockerekonomi håller hela länder flytande. Samtidigt orsakar vissa människors längtan efter sötma stor misär för naturen och många medmänniskor. Trots att konsumtionen i Europa är på väg nedåt, ökar sockerbehovet globalt, då allt fler människor övergår till en allt sötare diet.

DE FLESTA av dagens så kallade medvetna konsumenter har väl hört om problemen med soja och palmolja. Skogen försvinner, människorna och djuren mister sina hem och livsmöjligheter. Världen förlorar. Av någon anledning har sockret ägnats mindre uppmärksamhet, trots att en allt större efterfrågan gör att mer och mer land omvandlas till sockerplantager. Kanske är det för att vi i Finland föreställer oss en åboländsk bonde när vi hör ordet ”sockerodling”. Alla har vi väl sett de enorma högarna av betor vid åkerkanten, kanske till och med stulit ett par. Socker ses ofta som ett hälsoproblem, mera sällan som ett ekologiskt eller socialt sådant.

Hela nationer beroende av sockerproduktion

Största delen av sockret vi intar är inte de där vita kuberna, utan osynligt socker inbakat i läsk och halvfabrikat, där den bakomliggande produktionskedjan har gjorts så gott som osynlig. Faktum är att högst hälften av sockret vi äter i Finland kommer från inhemska källor. Av världens årliga sockerproduktion på över 160 miljoner ton, kommer 80 procent från sockerrör som enbart växer i tropiska klimat. Och sockerrörets andel har vuxit under de senaste tio åren.

Brasilien är världens största sockerproducent – 20 procent av världens socker kommer från landet där sockerplantager upptar en åttondel av den odlingsdugliga markytan. Över hälften av världens sockerexport är brasiliansk.

I världen finns dock många mindre länder som till över hälften är täckta av sockerplantager, och fler än ett dussin där sockret täcker mellan 10 och 50 procent av den odlingsbara markytan. Många karibiska mikronationer är helt beroende av sockerproduktionen. Det karibiska sockerslaveriet må officiellt vara förbi, men vikten av näringsgrenen består.

Till skillnad från många andra plantagegrödor, äter människor kring 75 procent av sockret som föda. Det är en större del än vad gäller för palmolja (70 procent) och betydligt mera än för soja (ynka 16 procent), som främst används som foder för vad som har kallats varelsen med världens bästa matssäkerhet – den västerländska kon.

Sockerindustrin ser ut att må väl även i framtiden. Trots att européer har en ökande aptit för alternativa sötningsmedel, med stevia i spetsen, beräknas den globala konsumtionen av socker stiga med 25 procent under det pågående decenniet 2010-2020.

Hela denna massiva industri är självklart långt från problemfri.

Enormt ekologiskt fotspår

Enligt Världsnaturfonden WWF är problemen som sockerodlingen orsakar betydligt mera intensiva än inom jordbrukssektorn i genomsnitt. Som de centrala problemen pekar fonden ut sockerrörsodlingarnas enorma behov av vatten samt den förorenade avrinningen. Vidare gör plantagerna att artrikedomen förtvinar på enorma naturområden, samt att väldiga mängder jordbrukskemikalier kommer i omlopp i naturen.

”Sockerrörsproduktionen har antagligen orsakat en större förlust av biodiversitet än någon annan enskild gröda”, summerar en av organisationens rapporter. Det största av problemen är nedhuggningen av tropiska skogar.

Konsekvenserna av skogsskövlingen och den påföljande intensivodlingen slutar inte vid att olika arter dör ut. Resultatet är katastrofalt för djur, jordkvalitet, luft och vatten. Dåligt sköta raffinaderier läcker dessutom ofta restprodukter, vilka slutligen rinner ut i närliggande vatten. Genom sammanbundna sötvattenssystem sträcker sig sockrets inverkan ofta väldigt långa vägar. Ofta är det bara obrukbar mark som blir kvar.

Tillsammans med ris och bomull, är sockerröret världens mest vattenintensiva gröda. Varje hektar sockerrör behöver upp till 20 miljoner liter vatten per år. Multiplicerar man det med världens tiotals miljoner hektar sockerrörsodlingar, blir den årliga sötvattenskonsumtionen rätt stor.

Avrinningen av icke-uppsuget vatten tar med sig såväl delar av jordmånen, som bekämpningsmedel och områdets andra föroreningar. Speciellt stort är problemet i branta landskap i exempelvis Karibien och Sydafrika. WWF:s rapportering fastställer att sockerrör ofta odlas på kullar med väldigt brant lutning, vilket gör avrinningen värre.

I havsnära områden, exempelvis på pakistanska odlingar, är markens salthalt ett växande problem. Överdriven

bevattning, dålig dränering och närheten till havet har gjort att närmare hälften av pakistanska sockerodlingar lider av för höga salthalter.

Men den allt sämre jordmånen är inte enbart ett problem för sockerodlarna i syd. WWF har beräknat att den europeiska sockerbetan orsakar att minst tre miljoner ton jord går förlorat varje år, då betorna dras upp och tvättas. Betan kräver mindre vatten än röret under växtperioden, men väldiga mängder vatten och energi går åt i denna tvättprocess. Vidare ser den europeiska sockerbetspolitit-

I världen finns dock många mindre länder som till över hälften är täckta av sockerplantager, och fler än ett dussin där sockret täcker mellan 10 och 50 procent av den odlingsbara markytan. Många karibiska mikronationer är helt beroende av sockerproduktionen. Det karibiska sockerslaveriet må officiellt vara förbi, men vikten av näringsgrenen består.

ken till att grödan odlas på områden i Europa där det är varken kostnadseffektivt eller speciellt ekologiskt att göra det. Finland är ett bra exempel.

Det sociala fotspåret

Det finns två centrala frågor kring socker och rättvisa i det globala syd. Landroffriet är den ena, fördelningen av vinsterna är den andra. En tredje fråga handlar om ansvaret hos de företag och myndigheter som vinner på den nuvarande situationen, trots att de inte själv är den direkta orsaken till de endemiska problemen.

Brittiska Oxfam och sydafrikabaserade Actionaid har varit de organisationer som talat mest högljutt om rättviseproblemen i sockersektorn.

Oxfams stora sockerkampanj har under det senaste året jobbat för att få världens tio största livsmedelsföre-

tag (bland annat Coca-Cola, Pepsi, Nestlé) att sluta införskaffa sitt socker från producenter som är inblandade i landrofferi. Enligt Oxfam är socker i dag en av de ledan-

Genom att sätta press på jätteföretagen, som tillsammans köper en stor del av världens socker, har Oxfam hoppats på att åstadkomma en snabb förändring. I slutet av förra året reagerade också Coca-Cola, med ett utlåtande om "nolltolerans mot landrofferi".

de orsakerna till att småbönder i syd förlorar sina marker till plantager. Av de minst 4 miljoner hektar mark ("siffran är antagligen mycket större") som har blivit nya sockerodlingar sedan 2000, är en del resultatet av mängder av kränkningar av mänskliga rättigheter. Största delen av de oklara markköpen har gjorts i södra Afrika. Genom att sätta press på jätteföretagen, som tillsammans köper en stor del av världens socker, har Oxfam hoppats på att åstadkomma en snabb förändring. I slutet av förra året

reagerade också Coca-Cola, med ett utlåtande om "nolltolerans mot landrofferi".

Skattesmitning och förlorade gemensamma resurser är ett av världens största problem, så även inom sockersektorn. Förra året kom Actionaid med en rapport om Associated British Foods (ABF) skattefiffel i Zambia. ABF är en av de ovannämnda tio största livsmedelsföretagen i världen och världens näst största sockerproducent. År 2013 gjorde ABF över en miljard euro ren vinst.

I Zambia lever å sin sida över 90 procent av befolkningen på landsbygden under alla fattigdomsgränser, medan närmare hälften av barnen är undernärda. Brist på skattepengar från de enda som skulle kunna betala – storföretagen – är ett akut hot mot matsäkerheten (se även artikeln på sidorna 18–19). Enligt Actionaid är miljonerna obetalda skatter som ABF fört ut ur landet under de senaste sex åren en 14 gånger större summa än den Storbritannien betalat Zambia i utvecklingsbistånd under samma period för att förbättra matsäkerheten.

ABF är ett av de företag som kontrollerar produktionskedjan från plantagen till matbordet, och är därför väldigt svårt att övervaka. Europeiska experter har yrkat på en striktare kontroll av företagen från EU:s sida (se även sidorna 15–17). Sockret från syd är i högsta grad bundet till beslut fattade i Europa.

Källor: Oxfam, WWF, ActionAid, FAO, Guardian, Independent, ILO.

”

På grund av [Associated British Foods strategier för att inte betala skatt på vinster som sockerproduktionen genererar] uppskattar vi att Zambia har förlorat skatteintäkter på cirka 17,7 miljoner amerikanska dollar sedan 2007.

[...]

I ett land där mer än en tredjedel av dödsfallen bland barn är relaterade till undernäring, bedömer vi att transaktionerna till skatteparadis från bara det här multinationella bolaget har berövat den zambiska statskassan på en summa 14 gånger större än det brittiska biståndet för att bekämpa hunger och osäker livsmedelsförsörjning Zambia. [...] Vi uppskattar att den skatt den zambiska regeringen för närvarande går miste om genom företagets skattesmitning vore tillräcklig för att sätta ett nytt barn på skolbänken var tolfte minut.

Actionaid kommenterar sin rapport Sweet nothings.
The human cost of a British sugar giant avoiding taxes in southern Africa (2013) på webbplatsen www.actionaid.org.

Odling av sockerrör för att tillfrädsställa det europeiska sötsuget är ett viktigt motiv för de affärsintressen som fördriver bönder från deras mark i Kambodja, enligt rapporten Bittersweet Harvest.

Bönder fördrivs när Kambodja odlar socker åt européer

EU:s handelsavtal med Kambodja har gett både internationella och lokala företag rätt att etablera sig som sockerproducenter. Men handeln har en baksida: den är sammanflätad med med landrofferi, vräkningar och barnarbete.

PÅ BARA ett år fyrdubblades EU:s import av socker från Kambodja. Det var i fjol. Under 2012 skeppades 15 501 ton socker till Europa och under 2013 uppgick importen till 64 917 ton

– och värderades till ungefär 53 miljoner dollar.

Anledningen kan spåras tillbaka till början av 2001, då EU lanserade handelsinitiativet Everything

But Arms, EBA. Tanken var att sporra handel med världens minst utvecklade ekonomier, som genom EBA gavs förmånligare handelsvillkor på alla varor utom vapen. Genom EBA ga-

ranteras sockerproducenterna ett minimipris per ton och sedan 2009 är handeln även helt fri från tull- och kvotavgifter.

Kambodja lyfts ofta fram som ett typexempel på hur EBA kan fungera för att skapa tillväxt i utvecklingsländer.

- De senaste tio åren har den tullfria tillgången till EU:s marknad gjort att Kambodja kunnat fördubbla sin

I Europa marknadsförs det kambodjanska sockret som hållbart och grönt, men för många småbrukare i Kambodja är det förknippat med helt andra saker.

export till EU. Det gäller särskilt för textilier och skor, vilket skapat jobb för hundratusentals kambodjaner, sade EU:s ambassadör i Kambodja, **Jean-Francois Cautain**, till tidningen *Cambodia Daily* i fjol.

Mark konfiskeras

Men uppsvinget för handeln har också en baksida. Sedan EBA lanserades har det vuxit fram en helt ny industri i Kambodja kring produktion av sockerrör. Lokala såväl som internationella företag har sett möjligheterna och etablerat sig. Så gott som hela Kambodjas sockerexport – över 90 procent – går till EU. I Europa marknadsförs det kambodjanska sockret som hållbart och grönt, men för många småbrukare i Kambodja är det förknippat med helt andra saker.

Boomen i sockerindustrin har ökat efterfrågan på odlingsmark. Den kambodjanska staten har välkom-

nat intresset från företagen och ställt stora markområden till förfogande för odling av sockerrör. De senaste åren har nästan 100 000 hektar upplåtits till storskaliga producenter. En rad människorättsorganisationer har slagit larm om att den här omfördelningen av mark slår hårt mot landets fattiga. Sockerodlingarna anläggs på mark som konfiskerats från småskaliga jordbrukare och allmänningar som lokalsamhällen är beroende av för sin försörjning.

Organisationen Equitable Cambodia har dokumenterat övergreppen som sockerrörproduktionen i Kambodja fört med sig. I rapporten *Bittersweet Harvest* beskrivs sockerindustrin som "en av de värsta förövarna" i den epidemi av landrofferi som just nu plågar landet.

Utan varsel

De som fått sin mark konfiskerad för sockerrörproduktion har mycket lite att sätta emot. Inte sällan saknar bönderna dokumentation som styrker deras ägande. Staten upplåter dessutom ofta markområden till industrin utan att informera dem som berörs. I rapporten beskrivs flera fall där bybor inte haft någon chans att besvära sig eller överklaga beslutet innan det är för sent. I byn Pis blev invånarna i februari 2010 varse om att deras mark bytt ägare först när bulldozrar och ett trettiotal soldater dök upp för att rensa området och riva deras hus.

I de fall där byarna fått något längre varsel har byborna ofta hotats och skrämmts till att ge sig av självmant och acceptera en minimal kompensation för marken. De som försöker stoppa och demonstrera mot vräkningarna riskerar att bli arresterade.

Oftast kommer ingen kompensation alls i fråga, trots att de som berörs förlorat sina hus, sin mark, egendom och möjligheter till försörjning. Från sta-

tens håll görs heller inga betydande ansträngningar för att rehabilitera eller ta hand om de fördrivna. En del väljer att flytta till Thailand i hopp om att hitta jobb där. De som blir kvar har sällan något annat val än att börja arbeta på sockerrörsodlingarna.

Barnarbete

I sina undersökningar har Equitable Cambodia funnit att kvinnor och barn är de som drabbas hårdast av landrofferiet. För att försörja familjen kan barnen behöva lämna skolan och börja arbeta. Barnarbete förekommer ofta på odlingarna. När Equitable Cambodia undersökte flera odlingar i Koh Kong i sydvästra Kambodja kunde de räkna till 85 barn, vissa så unga som 8 år, som arbetade där.

Tillsammans med andra människorättsorganisationer har Equitable Cambodia lyckats föra upp problemen kring sockerindustrin i Kambodja på agendan. Men längre än så har man inte kommit. Frågan diskuterades visserligen när EU:s handelskommissionär **Karel de Gucht** besökte Kambodja i mars, men EU:s ambas-

I rapporten Bittersweet Harvest beskrivs sockerindustrin som "en av de värsta förövarna" i den epidemi av landrofferi som just nu plågar landet.

sadör Jean-Francois Cautain har samtidigt gjort klart att det inte är aktuellt att dra tillbaka de förmånliga handelsvillkoren för Kambodja i EBA.

Än finns alltså inga tecken på att sockerushen i Kambodja är på väg att avta. Men utanför den politiska

sfären sker visserligen en del intressant. I mars 2013 gick 200 bönder från Koh Kong samman och lämnade in en stämningsansökan mot fyra företag som importerat socker som odlats på stulen mark. Hur det fallet slutar är ännu för tidigt att säga, men en framgång för bönderna skulle kunna ge frågan nytt liv och leda till fler rättsprocesser.

Svårt att spåra socker

Ett annat initiativ kommer från företagsvärlden. Läskföretag som Coca-Cola och Pepsi har nyligen infört nolltolerans mot landrofferi och genomför regelbundna granskningar hos sina underleverantörer. Samtidigt finns det i dag socker i så gott som alla produkter, och socker är en tämligen svårspårad råvara. Socker från olika producenter blandas och dyker upp i mycket mer än godis och läskdrycker. Konsumentens makt är alltså begränsad, och i avsaknad av en tillfredsställande politisk lösning finns en risk att sockret i våra livsmedel har producerats på bekostnad av Kambodjas fattiga.

I oktober 2012 antog Europaparlamentet en resolution som bland annat uppmanar EU-kommissionen att undersöka upptrappningen av brott mot mänskliga rättigheter i Kambodja till följd av jordbruksexport till EU samt att tillfälligt avbryta handelsförmanerna för produkter med koppling till landrofferi och andra övergrepp. Än så länge har inget sådant skett.

Axel Kronholm

Källor: Equitable Cambodia, LICADHO, Phnom Penh Post, Cambodia Daily, The Guardian, Europaparlamentet

”EBA orsakar mera fattigdom”

Den kambodjanska staten bär ett stort ansvar för att småbrukare får sin mark konfiskerad utan kompensation. Men ansvaret för ”blodsockret” faller också tungt på EU:s axlar, säger Tove Selin vid Kepa.

- **EUROPAPARLAMENTARIKER** har försökt få kommissionen att ta ansvar och eventuellt avsluta Everything But Arms-avtalet i sockerfrågan. Men kommissionen vill inte se nå-

got problem. Här ligger den främsta flaskhalsen just nu.

Så säger **Tove Selin** över ett skype-samtal från Bangkok. Selin är utvecklingspolitisk expert vid Kepa (Servi-

cecentralen för utvecklingssamarbete) och befinner sig för tillfället i den thailändska huvudstaden på organisationens kontor för Mekongregionen. Bangkok är ett bra ställe att vara på, eftersom det ofta är thailändska företagsintressen som ligger bakom olika problem i de fattigare grannländerna.

Selin har deltagit i försöken att skapa synlighet för Equitable Cambodias rapport *Bittersweet Harvest* (se artikeln här intill). Kepa organiserade nyligen ett press- och diskussionstillfälle i Bangkok och översatte ett sammandrag av rapporten till thai, eftersom många som borde informeras om problematiken inte talar engelska.

Den usla situationen kring sockerproduktionen i Kambodja beror enligt Selin på tre faktorer: den politiska situationen i landet, främst thailändska men även västerländska företags intressen samt EU:s ovilja att göra något åt importen av socker – trots att handeln kränker mänskliga rättigheter.

– Att situationen är som den är i Kambodja, beror förstås på landets politiska system. Premiärministerns kompisar har delat upp landet mellan sig. Människorna som ska förlora sina hem varnas inte ens i förväg, utan byarna bara jämnas med marken. Det är heller inte lätt att vara medborgaraktivist i ett land där man plötsligt kan mista livet. Mängder av fackaktiva har mördats. Inte så att regeringen skulle döda dem, det är businessmännen som håller på med lönnmord.

Systematiska regelbrott

Att människorna blir av med sin mark och inte kompenseras är alltså Kambodjas fel, säger Selin. Men man kan inte bara skylla på en korrupt regering. Det är mäktiga utländska ekonomiska intressen som pres-

sar fram den exploaterande sockerodlingen i landet vars klimat är idealiskt för effektiv odling. Och EU:s importregim stöder handeln.

De inblandade företagen, bland annat thailändska Mittr Pohl och brittiska Tate&Lyle, hör till de största i sockerbranschen. De goda förhållandena mellan korrumperade politiker och företagseliten i Mekongregionen, samt marknadslobbyn i Europa måste ses som centrala orsaker till att situation i Kambodja ser ut som den gör, menar Selin.

De goda förhållandena mellan korrumperade politiker och företagseliten i Mekongregionen, samt marknadslobbyn i Europa måste ses som centrala orsaker till att situation i Kambodja ser ut som den gör

Ur ett europeiskt perspektiv är det Everything But Arms-avtalet som måste ses över. Tanken med avtalet är att världens ”minst utvecklade länder” ges en möjlighet att växa ekonomiskt genom tullfrihet och skattelättnader för export till Europa. EBA skall i princip bara tillämpas om landet bedriver en ansvarsfull utvecklingspolitik, och förbinder sig att betala kompensation åt människor som mister sitt land. Också ett förbud mot barnarbete skall i princip höra till grundförutsättningarna för EBA.

– Men i verkligheten har man systematiskt brutit mot alla regler, säger Selin.

– EBA borde antingen förnyas totalt eller så borde man åtminstone ta de villkor som redan finns nedtecknade på allvar. Kommissionen borde ta saken till behandling och ställa krav på Kambodja. EBA-arrangemanget borde fräntas landet ifall situationen inte förbättras.

Finländare äter blodsocker

Många har hoppats på att sockerproduktionens olika globala kedjor skulle bli mer transparenta genom ny lagstiftning. Men enligt Selin hjälper det inte att skapa nya regler ifall de de facto inte övervakas. EBA innehåller redan i dag en mängd villkor, och kunde enligt henne vara ett alldeles bra sätt att ge de fattigaste länderna större exportinkomster – men EU följer helt enkelt inte upp ifall villkoren efterlevs.

– Att man ger tullfrihet åt sådant här blodsocker är helt ofattbart. Man skakar hand med kambodjanska företagare som trampar på mänskliga rättigheter. Om man tänker sig att EBA skall minska på fattigdomen i världen, så är verkligheten här nog den helt motsatta. Man orsakar bara mera fattigdom, säger Selin.

Bakom EU:s ovilja att åtgärda sin import från länder som Kambodja ligger enligt Selin den minskade sockerproduktionen i Europa. Detta syns även hos oss.

– Situationen i Finland är ju den att EU har kört ner den inhemska produktionen. Vi köper socker från den europeiska marknaden, som skaffar sockret som producerats under usla omständigheter. Jag är rätt säker på att det kambodjanska blodsockret äts även i Finland, eftersom vi knappt har någon egen produktion längre.

Otso Harju

Den europeiska sockerpolitiken förändrar världen

Den 26 juni 2013 nåddes ett samförstånd kring det europeiska jordbrukets framtid. Åtminstone i Bryssel. Efter tre år av förhandlingar enades EU-kommissionen, parlamentet och det europeiska rådet om reformerna av unionens gemensamma jordbrukspolitik. För sockrets del har detta globala konsekvenser.

ATT PRODUKTIONSKVOTERNA avskaffas år 2017, är den centrala tesen i den nya gemensamma jordbrukspolitikerna för dem som producerar socker i Europa och världen runt. Än så länge har varje medlemsland en viss sockerkvot som dels garanterar ett visst pris för denna produktion, dels sätter ett tak för hur mycket socker ett land får producera. På så sätt har man

strävat efter att upprätthålla produktionen överallt i unionen, och alltså trygga nationella intressen. I dagens värld är kvoterna ändå politiskt otrendiga. Vad som exakt kommer att hända återstår att se. Klart är att producerer världen runt noggrant kommer att följa med signalerna.

Brittiska **Paul Goodison** fungerar som expert i frågor som berör euro-

peisk sockerpolitik. Han har specialiserat sig på vilken inverkan EU:s sockerpolitik har på produktionen i och -exporten från sockerproducerande länder i Afrika, Karibien och stillahavsregionen (ACP-länderna).

På sistone har han fokuserat på hur internationaliseringen av europeiska sockerfirmor påverkar ACP-ekonomierna. Marknaden i EU kontroller-

ras i praktiken av en handfull aktörer, och Goodison jobbar just nu med att slutföra en profilering av alla dessa. Sockermarknaden i EU är fortfarande i högsta grad reglerad, genom kvoter, tariffier och subventioner för fattiga länder. Det är omöjligt att säga ifall liberaliseringen av EU:s sockerregim kommer att leda till en ökad eller minskad sockerproduktion i Europa. Men utvecklingen kommer i all högsta grad att definiera unionens relation till ACP-länderna.

- Om produktionen ökar kunde EU bli en stor exportör av socker, vilket påverkar både priset som erbjuds ACP-länderna och världsmarknadspriset, säger Goodison.

Han menar att framtidens produktionsmängder är oklara, och beror på vilka prissignaler jordbrukarna kommer att få från industrin och kommissionen. Då det nuvarande produktionstaket på 13,3 miljoner ton försvinner 2017, kan det även hända att den europeiska produktionen sjunker, eftersom subventionerna till EU-odlare samtidigt försvinner.

- EU skulle kunna bli en stor importör av socker, och i så fall höja världsmarknadspriset, säger Goodison.

En rapport från EU-kommissionen från december ifjol menar dock att importen av socker efter liberaliseringen kommer att sjunka från ungefär 3,5 miljoner ton till 2 miljoner ton.

Ett annat orosmoln för världens sockerproducenter är de artificiella sötningsmedlen. År 2023 beräknas alternativa sötningsmedel utgöra 11,5 procent av marknaden i Europa. Detta kommer att ha en betydande inverkan på efterfrågan på socker, och kommer enligt Goodison att påverka i synnerhet dem som levererar till dryckesindustrin.

- Vi européer konsumerar 70 procent av vårt sockerintag genom sockriga produkter, inte lössocker. På grund av konkurrensen från söt-

ningsmedel och trycket att minska på sockernivåerna i processerad mat kommer marknaden att minska, påpekar Goodison.

Framtiden är dock ännu inte här.

Kamp mellan oligarkerna

- De europeiska ländernas sockersektorer är monopol eller står under oligarkisk kontroll av en eller två företag, med undtag för Frankrike och Tyskland. Att kvoterna försvinner ändrar ju delvis på situationen, men oligarkerna kommer att stå

Det är omöjligt att säga ifall liberaliseringen av EU:s sockerregim kommer att leda till en ökad eller minskad sockerproduktion i Europa.

kvar tack vare restriktiva europeiska handelsåtgärder mot de mest konkurrenskraftiga exportörerna, säger Goodison.

De interna marknadspositionerna kommer dock att påverkas. Under det senaste decenniet har en raffinering av importerat rörsocker stigit fram som en modell för en mera kostnadseffektiv modell för framtida sockerfirmor i Europa.

Den gemensamma jordbrukspolitiken, CAP (Common agricultural policy), har funnits för att stöda produk-

tionen av sockerbeta, och ställt krav på att en viss mängd av det raffinerade sockret måste göras på betor. Sockerbetan är på grund av stöd och prisgarantier betydligt mera kostnadseffektiv. I dag kostar ett ton sockerrör 200 euro mera än ett ton sockerbeta.

Enligt *Financial Times* härstammar problemet från att producenterna i de länder som, tack vare handelsavtalen med EU, är fria från tullavgifter, inte kunde leverera. Det har gjort att sockerrörsförädlarna i Europa varit tvugna att köpa sina råvaror från länder vars export till Europa beskattas hårt.

Enligt Goodison är en orsak till att sockerröret från ACP-länderna inte hittat till de förädlare som endast jobbar med den råvaran, att odlarna lyckats få fördelaktigare kontrakt med dem som lyckas med att fylla EU-kvoterna på beta och ha kapacitet över för sockerrör.

- Det är lätta pengar, säger Goodison.

Den dyrbara EU-marknaden

EU har hittills ändå varit en väldigt lukrativ marknad för de ACP-producenter som lyckats ta sig in på området. Priserna i EU har nämligen på sistone varit skyhöga - år 2012 betalade européerna mer än det dubbla världsmarknadspriset för socker. Det reella marknadspriset på vitt socker i Europa är fortfarande över 600 euro per ton, trots att det sjunkit rejält under det senaste året. Referenspriset ligger, enligt EU:s beslut, på 404 euro.

Traditionella europeiska rörsockerproducenter, så som brittiska Tate & Lyle, har varit under märkbar press. Andra oroad är bland annat den franska staten, vars territorium i syd (bland annat Franska Guyana, Martinique, Reunion) är starkt beroende av rörsockerproduktionen. Intressant nog har Tate & Lyle menat

att det i synnerhet ligger i Frankrikes intressen att kvoterna på sockerbeta avskaffas, då landet är den största producenten av denna gröda. Nu när kvoterna kommer att skrotas, hoppas Tate & Lyle på att tarifferna på rörsocker från alla länder skulle jämnas med marken, och på så sätt göra importen lättare.

Aktörer så som holländska kooperativet Suiker Unie, har enligt Goodison varit bland de som vunnit mest på den kombinerade förädlingen. Moderbolaget Royal Cosun har sin egen hamnutrustning och har lyckats pressa ner transportkostnaderna.

Ifall beta plus rör kommer att vara framtidens melodi för europeiska producenter är fortfarande oklart.

- Frågan är om dessa kombinerade raffinaderier kommer att vara intresserade av att fortsätta jobba med rörsocker efter att EU-kvoterna avskaffas. Just nu finns ju regler på hur mycket socker från egna sockerbetsodlare dessa företag kan producera, preciserar Goodison.

När kvoterna avskaffas, kan förädlare fritt producera så mycket socker som de vill, eller som det finns en marknad för. Detta påverkar även ACP-producenterna, eftersom samarbetet med de blandade raffinaderierna har pressat upp priserna som de kunnat få för exporten till Europa.

Goodison påpekar att man för att kunna förädla rörsocker måste hitta nischer som inte tävlar ens med betsocker. Bland dessa finns bland annat socker för färdiga bakprodukter och fair trade-lössocker.

Full kontroll över produktionskedjan

En stor händelse på dagens marknad är globaliseringen av europeiska sockerföretag. Förut brukade företagen som Goodison granskat producenter för den europeiska marknaden.

- Det brukade vara främst europeiska bolag, men inte längre. De är globala sockeraktörer. Vissa av dem, så som British Sugar, har stora investeringar i exempelvis sydliga Afrika - Zambia, Mosambique, Tanzania, Sydafrika och så vidare. Det franska kooperativet Tereos har massiva intressen i Brasilien, och intresse av att liberalisera handelsregimen så de kunde importera från sina lågkostnadsdotterbolag, säger Goodison.

- Dessa företag - de äger odlingarna, fabriker, handelsbolagen, och raffinaderierna i Europa som förädl-

År 2012 betalade européerna mer än det dubbla världsmarknadspriset för socker.

lar sockret. EU vill ju att marknaden genom sockerreformen fungerar allt effektivare, och frågan är hur detta kommer att påverka försöjningskedjorna där varje stadium totalt domineras av europeiska företag.

Goodison menar att producenterna i ACP-länderna kan hamna i en svår situation ifall produktionskedjorna inte regleras och görs transparenta, något som man gjort i Europa.

- I samband med beslutet om att avskaffa kvoterna introducerade kommissionen de facto obligatoriska kontrakt mellan europeiska producenter och förädlingsföretagen, eftersom man insåg att det finns ett enormt utrymme för att förädlarna

missbrukar sin dominerande ställning. Man har motarbetat detta inom Europa, men har inte alls lagt märke till frågan i fråga om förhållandet ACP-EU, menar Goodison.

Enligt honom har företag inom sektorn åkt fast för att hänsynslöst utnyttja sin ställning. Exempelvis i Tyskland har en mängd rättegångar ägt rum. Oftast har det handlat om priskarteller och marknadsuppdelning. Traditionellt är det alltså konsumenterna som i sista hand fått lida av bristen på konkurrens. Men förändringarna inom sockerregimen kan få oväntade konsekvenser.

- I den nya dynamiken, där ACP-sockret inte längre medför ett garanterat pris och där europeiska företag har stark kontroll över hela produktionskedjor, finns ett potentiellt enormt - och jag vill understryka potentiellt - utrymme för missbruk av dominant marknadställningar bland europeiska sockerföretag, säger Goodison.

Initiativet att förbättra transparensen borde komma från EU-kommissionen, fortsätter han. Vad som behövs för att trygga en rättvis marknad är ett regelverk och obligatoriska kontrakt.

- Det kommer att vara väldigt svåra tider för vissa sockerexportörer inom ACP-blocket. De som klarar sig har övergått till att processera sitt socker själv, och skapat nya alternativ för hur de för handel med Europa, eller ifall de gör det alls - de kan också vända EU ryggen och exempelvis utnyttja de växande marknaderna i Asien, avslutar Goodison.

Otso Harju

Källor: Cta-agritrade, ec.europa.eu, euobserver, euractiv, Reuters, FT, WSJ.

Småbönderna på väg mot marknaden

Medan multinationella bolag med sockerproduktion i Zambia gjort sig kända för skatteflykt, är Finland ett av landets främsta partnerländer vad gäller jordbruksutveckling. Utrikesministeriet jobbar med att förbättra småbönders möjligheter att nå lokala marknader.

LITE PARADOXALT verkar det hela nog. Jordbrukssektorn i Europa är en av de mest skyddade sektorerna i vår påstått avreglerade värld. Livet är knappast lätt för europeiska bönder eller agribusinessbolag, men åtminstone är det betydligt lättare än vad det är för jordbrukare i det globala syd. I synnerhet då en allt större del av de senares odlingsmarker och

förädlingsfabriker i dag fungerar på kontrakt för utländska bolag, bland dem många europeiska.

Samtidigt betalar EU-länder miljoner i utvecklingsbistånd till samma underprivilegerade länder. Finland vill rädda det inhemska jordbruket för framtiden och lobbar för en skyddad EU-marknad, men vill samtidigt också bidra till att utveck-

la jordbrukssektorn i mera fruktbara länder som på lång sikt kan konkurrera ut inhemsk produktion. Om man verkligen skulle bry sig om att förbättra situationen i det globala syd, skulle det inte då vara effektivare att koncentrera sig på att förbättra vår egen politik och våra egna bolag, undrar kanske någon.

I sockret, som i andra avsalugrödor, kristalliseras mycket av det internationella jordbrukets ojämlikhet. Markrofferi och skattesmitning är bra exempel vanliga problem, liksom handelspolitiken. Ändå har man inte hittills i den politiska debatten talat lika mycket om socker som om andra grödor.

- Kanske det är för att socker ändå är ett livsmedel. Det har inte kommit fram i debatterna lika klart som bioenergi [palmolja] och soja som till stor del går till djurindustrin, resonerar **Sanna-Liisa Taivalmaa** på Finlands utrikesministerium.

- Socker är ett svårt exempel, eftersom EU:s jordbrukspolitik har en så stor inverkan på produktionen i Finland, och genom handelsavtalen på utvecklingsländernas exportmöjligheter. Det är ett område där det kan finnas konflikter.

Taivalmaa fungerar som rådgivare i jordbruksfrågor på den utvecklingspolitiska avdelningen på UM. Tillsammans med två medförfattare kom hon nyligen ut med den första heltäckande boken om matsäkerhet på finska, *Nälkä ja yltäkylläisyys* (fritt översatt: Hunger och överflöd).

Problemen med landrofferi är välkända för Taivalmaa. Hon säger att ministeriet har bevittnat hur lokaladministrationen i afrikanska länder säljer av folkets gemensamma odlingsmarker till utlandet. På så sätt förlorar ett område sin matproduktion, och ofta erbjuder de nya ägarna inte lokalbefolkningen ens jobb på plantagerna. Finland försöker en-

ligt Taivalmaa stöda projekt som stavar efter att registrera markområden så att de rättmätiga ägarna får lagen på sin sida.

- Problemet är att när människorna blir skuldsatta, blir de tvungna att sälja sin äganderätt, eftersom marken varit garantin emot vilken lånet har givits.

Värdekedjan måste ses över

De internationella jordbrukskonflikterna dominerar ofta diskussionen om framtiden. Men för Taivalmaa och de andra på UM är det marginaliserade bönder långt utanför världsmarknaden, som står i fokus. Problemen man tampas med här är mycket mer lokala.

Monokulturer, plantager och andra globala motsättningar är en fråga för sig, men i avlägsna områden som nordöstra Zambia, där finländska pengar används, är tillträdet till marknadsdelaktighet, först och främst på provinsnivå, mer en möjlighet än ett hot. En stor del av det UM-finansierade jobbet handlar om att få bönderna att röra sig i riktning mot ekonomin omkring dem.

- Marknaden är just nu koncentrerad till mycket lokala områden. De finländska landsbygdsprojekten äger rum ute på vischan. Det vore ju lättare för oss att arbeta nära huvudstaden, men för människorna långt borta från den är tillträde till den lokala provinsens marknad redan i sig en stor sak.

De finländska projekten strävar efter att utveckla samarbetet mellan olika jordbruksaktörer i ett visst område. Man satsar på bättre grödor, på marknadsföring och på transportkedjorna.

Hela värdekedjan måste ses över. Man försöker skapa kooperativ och förbättra kommunikationskedjorna, så att produkterna kan röra sig. Privata aktörer välkomnas att job-

ba med transporter och att bygga lagringscentraler är väsentligt. Möjligheten att lagra sina produkter och konsultera ett par potentiella köpare före man tar beslutet att sälja, garanterar bättre priser för bönderna. I fall det finns potential för kontraktodling för fabriker, är det inte heller uteslutet. Än så länge har detta ändå inte varit aktuellt.

Oundviklig demografisk förändring

Världens fattiga länder har även de yngsta medborgarna. I Afrika är otaliga miljoner unga på väg ut på arbetsmarknaden under de närmaste åren. Taivalmaa säger att största delen av dem kommer att komma från landsbygden och att de kommer att vara i akut behov av jobb.

- Den strukturella förändring som vi strävar efter på lång sikt är ändå den samma som har skett i Europa och USA, säger hon.

Detta betyder allt mindre arbetsplatser inom jordbruket. I länder som Indien har den demografiska förändringen som intäffat då miljoner människor inte längre haft jobb inom jordbruket varit katastrofal. Städerna är överfulla av arbetslösa, desillusionerade ungdomar. Ingen menar väl att det skulle vara önskvärt att människorna på landsbygden skulle fortsätta slita på sina minimala åkrar i all evighet, men då inga andra jobb finns och den globala ekonomin gör allt fler arbetslösa, är det svårt att se vad det bättre alternativet skulle vara just nu.

Taivalmaa går dock inte med på en liknande sentimentalitet.

- Det är nu så att denna strukturella förändring är oundviklig. Den en halv hektar stora markplätten försörjer ingen, den garanterar inte ens den egna matsäkerheten.

I synnerhet inte då jordbrukare runt om i det globala syd lider av

allt sämre jordkvalitet och minskade skörder. Detta betyder att en inriktning på marknaden är den enda möjliga lösningen för även grundläggande frågor som matsäkerhet.

För att i framtiden förbättra denna säkerhet och kunna erbjuda någon slags jobb åt människorna, måste man även ta hänsyn till efterfrågan.

- Utvecklingssamarbete har hittills ofta handlat om att öka produktionen. Men vad om ingen efterfrågan finns? Ingen investerar ju i ett område ifall där inte finns en produktion och ett utbud. Men det hela börjar nog med efterfrågan.

Finländska system så som Aid for Trade och Finnpartnership strävar efter att stöda finländska investeringar som skulle gynna även de fattiga länderna. Det är i de omkringliggande transport- och förädlingsprocesserna som framtidens jobb ligger. Ytterligare en sak Taivalmaa nämner är de europeiska kvalitetskravens problem och möjligheter.

- EU-lagstiftningen och butikerna i Europa kräver kvalitet och att produkterna kan spåras. Länderna i syd skulle behöva EU-ackrediterade laboratorier för att kunna leverera.

Detta kunde potentiellt hämta in mängder av nya mera krävande jobb, men det kräver att hela livsmedelssektorn arbetar tillsammans.

- Men allt behöver heller inte hämtas till Europa. Redan det att aktörerna får tillgång till de lokala marknaderna skulle öka på efterfrågan.

Hur som helst är gemensamt arbete svårt i ett klimat som inte gynnar hållbara investeringar och där administrationen är kroniskt bristfällig. Utan samarbete kommer det att vara svårt för länderna att samla in tillräckliga skatteintäkter för att kunna trygga matbehovet för framtidens allt större befolkning.

Otso Harju

Det inhemska sockrets framtid

På grund av EU-medlemskapet framställer Finland allt mindre socker själv, men sockerbetsodlarnas intresseorganisation MTK för en konstant kamp för att upprätthålla en inhemsk produktion. Sedan en längre tid är odlarna rädda att dödsstöten kommer 2017 då sockerkvoterna upphör, det vill säga den mängd sockerbetar som får odlas med olika former av offentliga subventioner.

- **SEDAN** mitten av nittiotalet har de finländska sockerodlingarna fallit till en tredjedel av vad de var. I dag odlas sockerbeta på elva- eller tolv tusen hektar. Att vi nu har endast en sockerfabrik i landet betyder att produktionen koncentrerar sig kring den, berättar **Juha Ruippo** som är direktör för internationella ärenden och EU-ärenden på centralförbundet för lant- och skogsbruksproducenter MTK.

Då EU 2006, efter press från WTO, långsamt började liberalisera sockersektorn, kom Finlands kvoter att falla från 146 000 ton till 81 000 ton. Det innebar också att landets näst sista sockerfabrik i Salo lades ner.

Att kvoterna nu skall avvecklas helt och hållet var ett nederlag för förbundet som lobbade hårt för att behålla dem. Nu gäller det för sockerbetsodlarna att hitta nya lösningar.

- Det är viktigt att odlarna lyckas få sådana kontraktsvillkor att produktionen i Säkylä sockerfabrik kan fortsätta. Det är en stor arbets säkerhetsfråga, inte bara för förädlingsindustrin och bönderna, utan för alla som jobbar med transporter och annan kringverksamhet. Industrin betydelse är mycket stor för området.

Tre argument

Tre argument har ofta upprepats i diskussionen om varför kvoterna var bra. För det först är en inhemsk sockerproduktion en säkerhetsfråga, enligt de finländska odlarna. Tidigare fanns en handfull fabriker i landet, men idag är det endast Sucros fabrik i Säkylä som är verksam. Då socker-

kvoterna försvinner och de finländska sockerbetsodlarna minskar i antal är även den fabriken framtid hotad, eftersom en import av utländskt råsocker till Satakunta knappast skulle vara lönsam.

För det andra har odlarna lyft fram behovet av stabila konsumentpriser – att kvoterna nedmonteras skulle enligt MTK betyda större oklarhet i prissättningen, vilket påstås vara dåligt även för konsumenterna. Sockerpriserna i Finland och Europa har dock länge varit skyhöga på grund av unionens prispolitik, och en större import eller en intern produktion av socker för världsmarknadspris skulle antagligen gynna konsumenterna, trots att bönderna

och den finländska industrin skulle förlora.

För det tredje menar MTK att en koncentration av sockerbetsproduktionen till Centraleuropa går emot EU:s tankar om en ekologisk och socialt hållbar utveckling. Kvoterna har man sett som nyckeln till en jämlik geografisk utveckling i unionen.

– När marknaden liberaliseras, rinner produktionen långsamt dit där den är mest lönsam. Vi måste vara allt mer konkurrenskraftiga för att klara oss på dessa ofördelaktiga områden, summerar Ruippo.

Aktivt sockerutskott

MTK:s utskott för sockerfrågor (soke-rijuurikasvaliokunta) har konsekvent varit av åsikten att kvoterna måste

upprätthållas. Man hade hoppats på att det nuvarande systemet skulle få fungera långt in på 2020-talet, innan det stod klart att avvecklingen sker redan 2017.

– Jord- och skogsbruksminister **Jari Koskinen** (Saml.) gick i förhandlingarna 2013 med på att avskaffa kvoterna, emot Finlands linjedragningar, säger **Pekka Myllymäki** som leder sockerutskottet på MTK. Han representerar också Finland i takorganisationen för Europeiska sockerodlare, och sitter i en expertgrupp som konsulterar EU-kommissionen i sockerärenden.

När beslutet väl kom, ansåg man ändå det vara ”rimligt”, eftersom den nya sockerlagen erbjuder ”uppmuntrande priser och meningsfulla leve-

ransvillkor”, enligt MTK:s utlåtande.

Myllymäki fungerar som huvudsaklig representant för odlarna och MTK i förhandlingarna om framtida verksamhetsavtal. Motparten är företaget Sucros, som ägs till 80 procent av tyska Nordzucker medan den resterande andelen ägs av finländska Apetit.

- MTK:s roll är att se till att de etablerade kontrakten upprätthålls i framtiden. Verksamhetsavtalen som oftast görs för 2-7 år bestämmer allmänna leverans- och köpevillkor. Det är utgående från dessa som odlarna gör sina egna leveransavtal med Sucros.

Foder och bränsle

Experter som **Paul Goodison** (se artikeln på sidan 15-17) har talat om kooperativa möjligheter för att trygga en inkomst för sockerbetsodlarna på lång sikt.

- Ibland har frågan om att odlarna skulle äga fabriken i Säkylä kommit på tal, men några allvarliga förhandlingar om detta är inte på gång. I så fall skulle det kräva att både Apetit och Nordzucker skulle vara redo att sälja av sina andelar, och att bönderna skulle vara redo att betala något för fabriken eller en del av den, menar Myllymäki.

Den andra punkten som Goodison lyft fram - alternativa biprodukter - diskuteras däremot mera aktivt.

- Redan nu bestämmer verksamhetsavtalen om foderproduktion. Nya användningsmöjligheter, till exempel för biobränsle, är ett tema i förhandlingarna. Möjliga är de på basis av erfarenheter från Europa, säger Myllymäki.

Med eller mot

Den finländska sockerodlaren är alltså utsatt för konkurrens dels från andra EU-länder, dels från resten av världen. Bönder som är beroende av en-

staka köpare och enstaka grödor har enligt MTK en hel del gemensamt, vare sig de befinner sig i Finland eller Zambia.

- Både här i norr och där i söder så har vi rätt få odlingsväxter att välja mellan, i jämförelse med bättre jordbruksområden, säger Juha Ruippo.

Under ett seminarium 2012 ville Ruippo peka ut likheterna i de ekonomiska, sociala och ekologiska osäkerheter som drabbar alla världens bönder. De höga priserna i Europa har varit en ljuspunkt som tryg-

Den nuvarande balansen på världsmarknaden kommer nog att fortsätta, i synnerhet som EU samtidigt håller på att förhandla om frihandelsavtal med både USA och Sydamerika. Att den europeiska marknaden skulle fyllas internt - det är svårt att se en sådan möjlighet.

gat en lukrativ marknad. Tendensen att pressa prisnivån mot gängse marknadspris under den allra senaste tiden har setts som ett hot mot alla förutom de största och mest kostnadseffektiva aktörerna.

Forskare som **Ellen Huan-Niemi** från forskningscentralen för jordbruk och livsmedelsekonomi, MTT, har å sin sida använt bönderna i det globala syd som ett argument för att upprätthålla kvoterna i Europa och på så sätt trygga höga priser för producenter i till exempel Afrika och Karibien.

Det kan verka extremt att jämföra finländska bönders situation

med situationen i vissa av världens fattigaste länder. På frågan om det inte är lite skenheligt att vädja till bönderna i Afrika för att trygga finländskt socker svarar Ruippo diplomatiskt:

- Detta är ett spel med en mängd faktorer. Vissa påverkar oss negativt och vissa gynnar oss. Vår kärnfråga är att hitta en mellanpunkt som kan trygga möjligheten till fortsatt sockerproduktion.

Dessutom är Ruippo skeptisk mot tanken om att EU i framtiden kunde tillgodose sin egen konsumtion, eller till och med bli en exportör av socker och på så sätt komma att hota länder som Brasilien.

- Den nuvarande balansen på världsmarknaden kommer nog att fortsätta, i synnerhet som EU samtidigt håller på att förhandla om frihandelsavtal med både USA och Sydamerika. Att den europeiska marknaden skulle fyllas internt - det är svårt att se en sådan möjlighet.

Stödberoende

Hur som helst åtnjuter finländska sockerbetsodlare fortfarande enorma EU-stöd och prisgarantier, samt inhemska statliga stöd. Alla dessa ses som absolut nödvändiga.

- Problemet i Finland är att sockerbeterna inte betalar tillbaka sina kostnader. Om priset på sockerbeta fortsätter falla är det svårt att gå vidare. Och utan stöd skulle produktionen inte kunna fortsätta, säger Ellen Huan-Niemi.

Enligt henne finns ingen konflikt mellan finländska och utländska bönder, i synnerhet inte då Finland knappt kan producera hälften av sockret som äts i landet. Ifall konflikter finns, så är de mellan odlarna och EU-kommissionen. Både Ruippo och Myllymäki från MTK håller med.

Otso Harju

Från medicin till gift

Om sockrets historia och globalisering

Sockret har haft en oerhörd ekonomisk betydelse för västerlandet, från medeltiden genom kolonialismen och industrialismen till våra dagar. Dess vita färg har associerats med det heliga, frid-fulla och helande och i det moderna samhället har den raffinerade vitheten förkroppsligat hygienisk renhet, förädlat mervärde och standardiserad kvalitet, skriver idéhistorikern Kristian Petrov.

YTTERST FÅ av dagens människor har inte smakat på socker. Ändå är den globala sockerkonsumtionen ett påfallande modernt påfund. Begäret efter det söta, och våra sätt att tillfredsställa det, har varit en mäktig kraft i uppkom-

sten av det moderna västerlandet och utgör fortfarande en faktor i globaliseringen – av arbete, kapital, jordbrukspolitik, miljöpåverkan och livsstil. Fortfarande ses den inhemska sockernäringsen och tillverkningen av sockerrika produkter i EU och USA som särskilt angelägna att skydda och befordra.

Samtidigt har läkare och andra lärda, ända sedan sockerkonsumtionen började spridas i vidare europeiska kretsar från 1600-talet och framåt, stridit om huruvida socker är en medicin eller ett gift; en undergörande smakförhöjare eller en diabolisk styggelse; en lösning på fattigdomens och undernäringens problem eller ett civilisationens epidemiska gift; ett vitt guld, eller, tvärtom, en vit fara.

* * *

I KONTRAST till Storbritannien spelade de nordiska länderna ingen central roll i nya tidens koloniala system, inom vilket rörsockret var en av de viktigaste handelsvaror-

na. Men även om den brittiske konsumenten, situerad i kolonialismens och den begynnande industrialiseringens hjärta, vid 1700-talets början åt 20 gånger mer socker än exempelvis sin svenske motsvarighet, hade gapet minskat avsevärt vid 1800-talets mitt, då svenskar i genomsnitt åt tre kilo socker per år jämfört med de femton kilo som briterna konsumerade.

Det anmärkningsvärda var kanske inte att mängden socker som konsumerades på 1800-talet och framåt hela tiden ökade, utan att ju fattigare man var, desto större andel av sin inkomst lade man på socker. Om socker från början hade betraktats som sällsynt krydda, dyrbart universalmekament eller successivt som eftertraktat sötningemedel, så förvandlades det under 1800-talet till *mat*, som en beståndsdel som upptog en allt större del av kaloriintaget.

* * *

EN AV de äldsta dokumenterade referenserna till socker i Norden är från 1327. Det var på den mäktige lagmannen **Birger Perssons** påkostade begravning i Uppsala som en skara förundrade människor fick möjlighet att smaka på rent socker. Birger hade sannolikt bekantat sig med den exotiska smaksättaren under sina pilgrimsresor. I kraft av den väldiga förmögenhet han efterlämnade gavs gästerna möjlighet att köpa dyrbara och sällsynta kryddor från den dåtida världens alla hörn.

Den förädlade kulturväxten *saccharum officinarum* (sockerrör), från gräsfamiljen *gramineae*, kan ha uppkommit i Nya Guineas övärld redan 8000 f.Kr. Sockerrörets söta märg började utvinnas i Indien omkring 1000 f.Kr. Sockerröret förknippades med läkande egenskaper och spelade en viktig roll i öfolkens skapelseberättelser. Men det var först vid vår tideräknings begynnelse som sockerröret började odlas i större skala, i Indien, Kina och Persien. Antikens greker kom i kontakt med socker, vad de uppfattade som "honung utan bin", under **Alexander den Stores** indiska fälttåg. Det sporadiska mötet med socker ledde emellertid inte till att grekerna själva föll för frestelsen att börja odla eller importera sockerrör. Det blev istället araberna, nästan ett årtusende senare, som förde in socker (arabiskans *sukkar*, från sanskrits *śarkarā*) till Medelhavsområdet. Socker var en eftertraktad handelsvara längs sidenvägen och först när araberna lyckades erövra det persiska riket kunde de få insyn i den hemlighetsfulla extraktionsprocessen och förfina dess tekniker. Bagdad blev nytt centrum i sockerutvinningen ända fram till upptäckten av Amerika. Genom korståg eller pilgrimsfärder kunde en klick européer bekanta sig med sötman

hos den exotiska smaksättaren. Frågan om inflytande över sockerproduktionen blev därmed ytterligare en dimension i maktkampen mellan kristendom och islam. Socker är än i dag en viktig ingrediens i det arabiska köket.

Den muslimske läkaren **Ibn Sīnā** tillerkände sockret en central roll inom humoralpatologin, den lära som hade kodifierats av **Hippokrates** och dominerade orientalisk och västerländsk medicin i tvåtusen år. Enligt humoralpatologerna uppkommer sjukdomstillstånd genom jämviktsstörningar i de fyra kroppsvätskorna (latinets *humor*). Blod, slem, gul och svart galla motsvarar urelementen luft, vatten, eld och jord, med skilda kvalitativa egenskaper. Födoämnen med utpräg-lade smaker var eftertraktade då läkaren med deras hjälp förmodades balansera vätskornas kalla/varma, fuktiga/torra samt tunna/tjocka egenskaper – beroende på patientens sangviniska, flegmatiska, koleriska el-

Sockret var, som blodet och luften, varmt och fuktigt, och ju vitare, desto mer renande och livgivande.

ler melankoliska temperament. **Galenos** (129–199 e.Kr) attribuerade det söta till blodet och luften, och söt mat antogs allmänt ha en lugnande effekt på magen. När araberna riktade sin uppmärksamhet mot sockret fann de inte bara den sötaste av substanser. Socker var även lättsmält, en högt värderad humoral egenskap. Följaktligen behöll sockret sin humoralpatologiska status i det tidigmoderna Europa. Socker var, som blodet och luften, varmt och fuktigt, och ju vitare, desto mer renande och livgivande. Det "varma" sockret rensade blodet och var välgörande för hals och lungor. Det kunde med fördel ges till flegmatiker, och kanske melankoliker, men huruvida det skulle ordineras till koleriker verkar ha varit omstritt: Det fanns en risk att lättvredgade (gallsjuka) patienter blev än argare då socker genererade mer galla.

* * *

DEN SÖTA kryddan fick ändå en mycket begränsad utbredning i Europa under medeltiden, och förekom främst hos kungligheter och aristokrater. Det dyra importerade

sockret har träffande karakteriserats som "det vita guldet". Det är ingen tillfällighet att de exklusiva sockerskrienen som användes före bit- och strösockrets tid i många fall hade karakteristiska låsanordningar. Sockret behöll sin medicinska tillämpning under medeltiden och vanligt folk fick hålla tillgodo med torkad frukt eller honung som sötningsmedel i matlagningen.

Även om det mest eftertraktade sockret kunde uppträda i en benvit kulör, var socker under medeltiden mer eller mindre oraffinerat. Raffineringen av socker tog fart under världsomseglingarnas tidsålder och socker blev då en omistlig del av det koloniala systemet. Slavarbetskraft skeppades från Afrika till Karibien vars tropiska klimat lämpade sig utmärkt för det asiatiska sockerröret. Merkantilismen föreskrev emellertid att det råa rörsockret skulle raffineras och konsumeras i Europa. Sockrets centrala position i den så kallade triangelhandeln skriver därmed in sockrets (yttre) betydelse i den europeiska moderniteten, i dess koloniala, kapitalistiska och industriella framgångssaga.

Lejonparten av de tiotalet miljoner afrikanska slavar som kom till Nya världen hamnade på de lukrativa och arbetsintensiva sockerrörplantagerna, för att tillfredsställa européernas snabbt ökande efterfrågan. Följden blev även förödande för Västindiens ursprungsbefolkningar men gav Europa kapital för dess förestående industrialisering. För den enskilde konsumenten innebar utvecklingen att socker blev mer lättillgängligt.

* * *

NAPOLEONS HANDELSBLOCKAD mot England i början av 1800-talet, i vilken även de nordiska länderna deltog, innebar att importen av flera kolonialvaror stryptes. På kontinenten återupptogs försöken att utvinna socker ur den vilda men relativt sockerfattiga sockerbetan, vilket slutligen lyckades. Vid slutet av samma sekel hade en självförsörjande skandinavisk sockerindustri vuxit fram som producerade vitsocker av inhemska förädlade betor. När rörsockerimporten återupptogs efter blockaden kom den förädlade sockerbetan att fungera som en garant för prisstabilitet. Härmed befästes förutsättningarna för en utveckling mot en mer universell kosthållning. Sockret, i form av sötade drycker och snacks, sprängde kulturgränserna vilket på sikt bidrog till att globalisera de västländska konsumtionsvanorna.

I 1930-talets Sverige tyckte sig kemisten och folkbildaren **Iwan Bolin** se en möjlighet att råda bot på fattigdomen i det energirika sockret – en billig och fullvärdig ersättning för sällsynt och dyrbar föda. Förädlingen av socker lästes av honom in i en berättelse om människans fri-

görelse från den bångstyriga naturen. Vikten av en ändamålsenlig föda med högt näringsvärde kopplas till nutidsmänniskans strävan efter ett hygieniskt och funktionellt liv, höjt över den primitiva kampen "för det dagliga brödet".

I synnerhet det rationella i att äta socker var föremål för en bred konsensus under 1900-talets första hälft. Den svenska statliga sockerutredningen 1930 framhöll sockrets höga näringsvärde – för "samtliga befolkningsgrupper". Utredarna underströk att ingen annan föda tycktes tillgodogöras så "ekonomiskt" och fullständigt i tarmkanalen. Särskild vikt fästes vid att socker var en "ren, kemisk substans" utan onyttig eller besvärande ballast. Med tanke på sockrets metaboliska ändamålsenlighet var det för utredarna en självklar sak att staten skulle värna om sockerindustrins strategiska position; alla kulturländer med självaktning hade en ansenlig inhemsk tillverkning.

Sockret har haft en ojämförlig ekonomisk betydelse för västerlandet. Dess vita färg har under århundraden, hos såväl muslimer som kristna, associerats med det heliga, fridfulla och helande.

Sockret var helt enkelt framtidens mat, och en förhöjd konsumtion skulle öka den nationella produktiviteten!

Symptomatiskt nog var kopplingen mellan socker och karies praktiskt taget okänd (av hävd användes socker faktiskt som botemedel mot tandvärk). Men orsakssambandet bevisades under andra världskriget i ett okänt svenskt experiment på "sinnesslöa". Tilltron till sockret bestod emellertid. Ända fram till 1971 definierade föregångaren till svenska livsmedelsverket socker som en del av en naturligt balanserad kost. Och de inskränkningar som skett i rekommendationerna i olika omgångar sedan dess har många gånger haft en närmast akademisk karaktär. Sockret hamnade nämligen i skuggan av något mycket farligare – fett och kolesterol!

* * *

INOM EU har det alleuropeiska livsmedelsverket, EFSA, i linje med sockerlobbys önskemål, relativt nyligen slagit fast att det inte finns något verifierat samband mellan sockerkonsumtion och vällevnadssjukdomar. Sockret är måhända inte längre att betrakta som så hälsosamt för individen, men det anses fortfarande vara desto nyttigare för samhällskroppen (åtminstone för tillverkningsindustrin och delvis för statsfinanserna).

Vad man också kan notera är att de negativa effekter som enstaka läkare tillskrivit socker historiskt – näringsbrist, karies, fetma och diabetes från 1600- och 1700-talet, hyperaktivitet och sockerberoende från tidigt 1900-tal – fortfarande, i högre eller lägre grad, är medicinskt omtvistade.

Sockret har haft en ojämförlig ekonomisk betydelse för västerlandet. Dess vita färg har under århundraden, hos såväl muslimer som kristna, associerats med det heliga, fridfulla och helande. I det moderna samhälle som

vi utvecklat sedan upplysningen har den raffinerade vitheten förkroppsligat hygienisk renhet, förädlat mervärde och standardiserad kvalitet. Om *individen* ursprungligen uppfattade sockret som hälsobringande och statusbekräftande, kom detta att motsvaras av att sockret i den politiska retoriken framstod som outhärligt för *nationens* välbefinnande och autonomi. Dessa faktorer kan sammantaget möjligen bidra till att förklara varför steget från att upptäcka indikationer på en samvariation mellan sockerkonsumtion och viss sjuklighet, till att skapa en konsensus kring deras eventuella orsakssamband, har varit så stort.

Hur som helst så kan man säga att sockret har gjort en omvänd klassresa – från att ha fungerat som aristokratiens exklusiva statusmarkör till att bli ett redskap hos gemene man för att kunna förnimma konturer av en förhöjd levnadsstandard och det goda livet, kort och gott att få känna sig som fint folk. Det är emellertid en ironi att sedan de lägre klasserna imiterat och övertagit överklassens vana av regelbunden sockerkonsumtion, så har de inte så mycket ärvt de privilegierades förnämitet och upphöjdhet som deras karakteristiska korpulens och svarta tänder.

Kristian Petrov

Artikel är en delvis omarbetad version av "Från blodbesudlat kolonialsocker till livsviktigt blodsocker: Svensk-europeiska teman i sockrets globala kulturhistoria", publicerad i den vetenskapliga tidskriften RIG: Kulturhistorisk tidskrift, nr 3, 2012, s. 129–154. För fullständiga referenser hänvisar skribenten till denna artikel.

Det globala matsystemet är ohållbart

För att komma åt undernäringen i världen krävs stora satsningar på jordbruket i det globala syd. Möjliga vägar framåt är fler jordbrukande kvinnor, smart teknologi och ekologisk odling, skriver U.B. Lindström

ÅR 1974 sade USA:s dåvarande utrikesminister **Henry Kissinger** att inom tio år kommer inget barn att gå till sängs hungrigt. 40 år senare svälter fortfarande en femtedel av barnen i de så kallade u-länderna och över en miljard människor är undernärda. Hur är det möjligt? I dag kunde ju varje

person på alla kontinenter utom Afrika söder om Sahara dagligen få tillräckligt med kalorier. Men det förutsätter en icke existerande jämn fördelning av maten och tillräcklig köpkraft bland de fattiga. Sämst är situationen för kvinnor och barn, speciellt på landsbygden där tre fjärdedelar av

de fattiga bor. Men det finns många andra orsaker till svälten i världen. Jordbruket och landsbygden och näring har i jämförelse med industrin och städerna prioriterats mycket lågt både av så kallade u-länder och industriländerna. I-länderna har till exempel under perioden 1980-2006

minskat sitt bistånd till landsbygden med 75 procent.

Hälsoriskerna ökar

Det är tragiskt att konstatera att de överviktiga mänskornas antal i dag är högre än de undernärdas. Hos oss är över hälften av befolkningen överviktig och en femtedel fet. Det är oroväckande att 10 procent av barnen i västra Europa är feta. Men också i de så kallade u-länderna har fetman ökat. I Kina är redan var sjunde person överviktig. Både undernäringen och fetman står samhället dyrt. Världsbanken har beräknat att undernäringen kostar Indien 10-28 miljarder dollar per år i förlorad produktivitet, ökad sjukdom och dödlighet. I u-länderna har över två miljarder människor, de flesta kvinnor, järnbrist. Kostnaderna för detta är enligt Unicef kring två procent av u-ländernas BNP. I USA beräknas de feta kosta nationen 118 miljarder dollar årligen, det vill säga nästan 12 procent av den sammanlagda hälsobudgeten.

I såväl Europa som USA svarar redan raffinerat socker och fett för mer än hälften av det totala kaloriintaget medan spannmål och grönsaker ger knappt en tredjedel. Det är inte så länge sedan förhållandet var det motsatta. Följden är att diabetes, hjärt- och kärlsjukdomar samt cancer ökat kraftigt. De orsakar i väst över hälften av alla dödsfall. Enligt forskare vid Harvard universitetet kunde man genom att ändra de överviktigas levnadsvanor förhindra över 70 procent av hjärt- och kärlsjukdomarna, omkring 30 procent av tjocktarmscancern och nästan alla fall av diabetes. Överallt borde därför långt mer investeras i att förebygga sjukdomar och dödsfall.

Miljön och matsäkerheten hotad

Intensivjordbruket har lett till ökat tryck på miljön, större energikon-

sumtion, lägre biodiversitet, ensidigare landskap, ökade sjukdomsrisiker och utslagning av småbrukare. En femtedel av jordklotets åkerareal är eroderad och vattenbrist råder redan i 40 länder. Regnskogar, korallrev, våtmarker och andra värdefulla naturresurser fortsätter att förstöras. Över två tredjedelar av fiskevattnen är överfiskade. Sedan början av förra seklet har 75 procent av odlingsväxternas genetiska mångfald gått förlorad. På Filippinerna fanns i tiden tusentals rissorter men nu odlas bara två. Mänskan är för sin försörjning till 60 procent beroende av bara fyra växtarter: vete, ris, majs och potatis. Det är illa för matsäkerheten.

Samtidigt har livsmedelshandeln koncentrerats: fem företag svarar för 75 procent av spannmålshandeln och tre företag kontrollerar hälften av den agrokemiska sektorn. Den här "utvecklingen" har lett till ökad sårbarhet i det globala matsystemet och försämrat familj jordbrukens och närmatens ställning. Jordbrukarna har hamnat i kläm mellan de allt färre och starkare agrifjättarna och handelskedjorna, med en stadigt minskande lönsamhet som följd. Vare sig globalt eller lokalt har "frihandeln" gagnat familj jordbruken.

Löften om stärkt jordbruk

Fram till 2050 kommer världens befolkning att öka med en tredjedel men behovet av mat med 70 procent. Det blir svårt att få den ekvationen att gå ihop. De senaste årens kriser, med kraftigt stigande matpriser, har tvingat beslutsfattarna till att allvarligt dryfta jordbrukets ställning. Världsbanken och många rika länder har meddelat att de tänker fördubbla sina investeringar i jordbruket. G 8-länderna har beslutat att satsa 20 miljarder dollar i matproduktion. Enligt FAO är emellertid det verkliga be-

hovet för att utrota undernäringen i världen 44 miljarder dollar årligen. Det är en stor summa, men jämfört med de 14 000 miljarder dollar industriländerna stött sina banker med är det en petitesse.

Också u-ländernas beslutsfattare har uttryckt ett starkare stöd för jordbrukarna. De afrikanska politikererna har äntligen lovat infria sitt löfte från 2003 att investera 10 procent av statsbudgeten på jordbruk. Pengarna skall användas för konstruktion av vägar på landsbygden, subsidier för inköp av gödsel och utsäde samt för att förbättra småbrukarnas tillträde till marknaderna.

Enligt det internationella forskningsinstitutet för livsmedelspolitik, IFPRI, borde man för att hindra matpriserna från att stiga följa dessa rekommendationer:

- Minimera konkurrensen mellan biobränsle- och matproduktion.
- Stärka de sociala skyddsnäten.
- Göra den globala handeln mer rättvis och genomskinlig.
- Skapa en global spannmålsreserv för nödsituationer.
- Befrämja tillväxt och investeringar i jordbrukssektorn med huvudvikt vid små- och familjebbruk.
- Investera i jordbrukets potential att anpassa sig till och motverka klimatförändringen.
- Tillsätta en internationell arbetsgrupp att följa med världens livsmedelssituation.

Vem äger odlingsmarken?

I Brasilien köper regeringen av den enskilda småbrukaren mat värd 500 dollar, som används för att stabilisera

priserna och som stöd för skolmaten. Två tredjedelar av u-länderna har nu någon form av icke marknadsbaserade stödprogram för jordbrukarna. IFPRI betonar också vikten av att förbättra småbrukarnas tillgång till teknologi, krediter och skolning.

Behovet av landreformer är enormt. I Brasilien äger tre procent av befolkningen två tredjedelar av jorden och i Indien äger 9 procent 44 procent av jorden. Genom att ge småbrukarna ägande- eller bruksrätt till jordlotter om 3-5 hektar kunde de producera mera mat både för sina familjer och till försäljning. Kvinnorna bör ges samma möjligheter som männen att äga jord, få tillgång till krediter och utbildning. Nu äger kvinnorna fuffiga två procent av åkerjorden och får bara en procent av lantbrukskrediterna. När kvinnorna ges samma möjligheter att odla jorden som männen producerar de 20-25 procent mer mat.

Ända fram till 1990-talet ökade spannmålsskörden med 3-6 procent per år, det vill säga klart snabbare än befolkningen. Nu ökar vete- och risskörden på många håll med bara 0,5-1 procent per år. I många u-länder har avkastningen planat ut trots ökade gödselgivor. Somliga forskare tror att vi kanske nått ett biologiskt tak för avkastningen. Andra anser att det fortfarande går att öka skörden och att till exempel ny genteknik kan ge oss högre avkastande grödor, men det brådskar.

Många forskare varnar nu för den "rovhandel" länder som Kuwait, Saudi-Arabien och Kina ägnar sig åt i fattiga länder. De köper eller arrenderar väldiga områden för sin egen försörjning, vilket kan minska u-länders matsäkerhet och ha andra negativa följder.

De gräsätande idisslarnas roll

Bara kring 20 procent av den globala åkerarealen bevattnas men

den producerar 40 procent av maten. Därför måste småbrukarna ges möjligheter att skaffa tillräckligt effektiv och billig teknik. Speciellt i Afrika måste mer göras för att öka användningen av både organisk och kemisk gödsel. Över 30 procent av maten förstörs innan den når mänskan. Mer måste därför investeras i säkrare lagringsutrymmen. Åkerskogsodlingen, samodling av spannmål och kvävebindande träd, bör befrämjas.

Förutom större matproduktion måste mer satsas på att förse de sårbaraste grupperna, landsbygdens kvinnor och barn samt sluminvånarna, med tillräckligt med mineraler, spårämnen och vitaminer. Ett gratis mål i skolan har till exempel visat sig vara en synnerligen lönsam investering liksom A-vitamin-tillskott.

En allmän vanföreställning är att husdjuren är ineffektiva och fordrar stora mängder säd. Men på jordklotet finns det tre gånger mer gräsmarker än åker och de kan bara via idisslarna omvandlas till för mänskan ätliga produkter. Gräsätande idisslare producerar med ett kilo säd ett kilo mjölk och med tre kilo säd ett kilo kött. Tyvärr har man börjat utfodra också idisslarna med stora givor säd, vilket varken är ekonomiskt eller ekologiskt vettigt.

Höns och svin, som i huvudsak utfodras med rester och avfall, konkurrerar inte heller med mänskan om maten. Tyvärr har den stigande efterfrågan på animalier lett till att en allt större del av uppfödningen sker i allt större enheter på ett industriellt sätt. I de här "fabrikerna" trängs djuren ihop på ett begränsat utrymme, där de knappt kan röra sig. De största fabrikerna producerar flera miljoner kycklingar och hundratusentals svin per år. Den "billiga" mat de pro-

ducerar står ofta samhället och miljön dyrt.

Ekologisk odling ger mer

Tidskriften *The Economist* skrev för en tid sedan att det endast går att producera mera mat med modell från det västerländska intensivbruket, med ekologisk odling går det ej. Det är till all lycka inte så illa. Det har nämligen visat sig att alltid när småbrukarna getts möjligheter till det har de kunnat producera mera mat och vanligen på ett mer ekologiskt sätt än storbrukarna. Några exempel:

- Åkerskogsodling i östra och södra Afrika har gett två- till trefaldiga skördeökningar av majs och hirs.
- I Södra Brasilien har vete- och majs-skördarna fördubblats med tillhjälp av baljväxter; grön- och kreatursgödsel.
- I Kenya har mjölkproduktionen stigit när hårdiga korsningskor ersatt de lokala raserna.
- I flera asiatiska länder har biologisk bekämpning i risodlingar gett 10-15 procent skördeökning och lägre kostnader.
- Småskalig fiskodling har ökat och gett ett värdefullt tillskott av protein.

För att minska undernäringen måste mycket göras. Men kanske det ändå med en lämplig blandning av "nordisk" marknadsekonomi, vettig teknologi och ekologisk odling är möjligt.

U.B. Lindström

Skribenten är emeritusprofessor i husdjursförädling och tidigare generalsekreterare för Unicef i Finland

”Vi behöver en sockerskatt”

Att sätta tänderna i en solmogen passionsfrukt, känna sötman svämma över tungan och aromen fylla hela den gustatoriska apparaturen är snudd på euforiskt. Den känslan är fin-slipad av evolutionen under årmiljoner – alla däggdjur som äter frukt upplever den. Sockerrika livsmedel aktiverar ganska exakt samma områden i hjärnan som kokain eller heroin hos den som är beroende.

Tyvänn har vi dessutom lärt oss konststycket att extrahera socker från växter. I stället för att äta det endast som en del av frukterna vid den tidpunkt när dessa mognar i naturen, får vi i oss socker i både det ena och det andra. Året runt.

HÄR BEHÖVS en liten utsvävning i kemins värld. Det söta vi kallar socker består av två sammanfogade molekyler, fruktos och glukos. Av dessa är glukos den molekyl som finns också i långa krångliga kedjor och då kallas stärkelse. Trots fanatiska kolhydratshatare står det klart att glukos inte är farligt för hälsan utom i det triviala fallet att man äter sig fet på det.

Fruktos är en helt annan femma. Det finns inga fiffiga fysiologiska reglage för fruktosbehandling i kroppen. Det åker bums in i levern som sätter i gång med att omvandla det till fett. Ju mera och oftare vi äter fruktos, desto hårdare tär det på levern. Efter en tid befinner sig levern i ett tillstånd som kallas steatos, eller fettlever. Efter ytterligare en tid börjar organet i desperation att kapsla in sig i bindvävnad och sockerholisten lider nu av levercirrhos. Exakt samma sjukdom som drabbar gravt alkoholiserade personer, alltså.

Icke-alkoholrelaterad steatos är på väg att bli en epidemi. Om ingenting vänder på utvecklingen, har vi snart hela generationer unga människor med levercirrhos, utan att de behövt ta sig en öl en gång.

Inte nog med det. Långt innan levern börjas kollapsa, gör fruktos sitt värsta annorstädes i kroppen. Då leverns fettsyntes hamnar i obalans på grund av fruktos, kommer koncentrationen av småkornigt LDL-kolesterol att öka i blodet. Just den sortens kolesterol är största boven i dramat som leder till ateroskleros och blodproppar och infarkt. Speciellt hos barn som äter godis och dricker fruktsafter har man observerat en stark ökning i farligt LDL.

MEN DET slutar inte här.

Bukspottkörteln producerar insulin då näring sipprar från tarmen ut i blodet. Det är en signal till kroppens celler att ta upp det goda och sätta i gång med sina anabola processer. Det som blir över, roffar underhudsfettcellerna åt sig.

Fruktos och de fetter som levern producerar, reagerar bukspottkörteln inte på, så inget insulin avsöndras. Till skillnad från underhudsfettet, är fettcellerna kring de inre organen inte så lyhörda vad gäller insulinets auktoritet. Så utan insulin tar dessa celler hand om fetterna i stället och fettavlagringarna kring organen växer.

Dessa producerar i sin tur cytokiner och annat obehagligt som försätter kroppen i ett ständigt tillstånd av inflammation. Inflammation igen, är den minsta gemensamma nämnaren för uppkomsten av ateroskleros, diabetes, dementier och cancer. Bland annat.

En grupp friska män sattes att äta 25 procent av sitt energibehov i form av socker. Hälften fick sockret som ren glukos, hälften som fruktos. Efter tio veckor hade männen i fruktosgruppen förhöjt LDL-kolesterol, förhöjt blodsocker, förhöjda mängder fria fetter i blodet och ökade fettavlagringar kring de inre organen. På tio veckor! Inget av detta hände männen som åt lika stora mängder glukos. Tvärtom, i den gruppen hade blodsockret och LDL-kolesterolet minskat något.

Skulle fruktos vara ett nytt ämne, skulle det säkert inte få användas i livsmedel. Åtminstone skulle alla yoghurtburkar och fruktsafter och godispåsar förses med stora svartramade varningar med texter som "Fruktos dödar", "Fruktos kan leda till Alzheimer" och "Fruktos ger cancer".

FRUKTERNA TILLVERKAR inte fruktos för vårt bästa. Det ligger inte i fruktens intresse att hålla oss friska, endast att få oss att äta frukten och därefter skita eller spotta ut fröna på lagom avstånd.

Det som är hälsosamt i frukt är ämnen som frukten tillverkar för att skydda sig själv mot skador som syre och uv-strålning förorsakar. De här ämnena, samt de fibrer våra matsmältningsenzymer inte klarar av att demolera, gör frukten nyttig.

För att göra allt ännu snäppet värre, blir man inte ens mätt av fruktos. Det finns helt enkelt inget mättnadssystem som reagerar på fruktos i blodet. Gnagare som får fruktos insprutat i hjärnan börjar äta mera, medan en glukosinfusion får dem att sluta.

Men att vara trendig och undvika alla kolhydrater är att slänga iväg bebisen med badvattnet, därom bevittnar årtionden av epidemiologiska data. I områden där man äter mest vegetabilier (kolhydrater) och minst rött kött (protein och fett) lever man friskare och längre än annorstädes. Ett högre relativt proteinintag är förknippat med högre dödlighet. Endast på ålderns höst har större proteinintag en positiv inverkan. Hemligheten bakom en hälsosam kost är sååå tråkig: mycket vegetabilier, lagom med fisk, minimalt med hårda fetter och helst ingen fruktos i form av socker.

VI BEHÖVER en sockerskatt. I en undersökning med 94 länder framkom att med varje procentenhets ökning i sockerkonsumtion, ökar diabe-

tesprevalensen med fem procent. Socker gör livet surt för dem som äter det och för dem som betalar för hälsopåföljderna. Om inte socker skall beskattas, skall inte heller tobak eller alkohol beskattas.

Men läs och begrunda Finansministeriets förklaringar till varför en sockerskatt vore omöjlig: Jo, för att en skatt inte ensamt löser hälsoproblemen och för att den skulle leda till att frukt blir jättedyrt.

Hallå? För att någon ändå alltid dör i kollisioner, är säkerhetsbälten onödiga? Och hur omöjligt är det att beskatta endast sådana livsmedel, som är förädlade? Att beskatta enligt mängden socker som finns i produkten? Då blir fruktsafter beskattade som sig bör, för de är väldigt ohälsosamma på grund av sin stora fruktoshalt och avsaknad av allt som orsakar mättnadskänsla, medan frukt och bär inte beskattas. Att placera ribban lågt vad gäller ruttna bortförklaringar är en sak, att gräva den så djupt att den smälter i magma är en annan.

I stället för en enkel och fungerande sockerskatt, har vi ett konstigt missfoster som kallas godisskatt. Den drabbar även aspartamsötade drycker, vilket är helt befängt. Idén är ju att minska intaget av sockerhaltiga drycker. Att då öka priset på det enklaste substitutet är lika fiffigt som att utvidga bilskatten att beröra cyklar bara för att båda har hjul.

Och aspartam är varken cancerframkallande eller neurotoxiskt, trots ihärdiga rykten planterade av sockerindustrin och glupskt upplapade av alla som "hatar kemikalier" och sätter likhetstecken mellan naturligt och hälsosamt.

Visst, i en perfekt värld dricker vi kranvatten i stället. Men skulle människan bete sig rationellt skulle inte matrelaterade hälsoproblem eller fetma existera överhuvudtaget.

Medan politikerna prokrastinerar, växer sockerepidemin. De tycks aldrig lära sig att agera innan skiten sitter stadigt i fläkten.

Susanne Björkholm
är vetenskapsjournalist

Etanolproduktionen är ingen god energiaffär

Etanolbränsle baserat på sockerrör möttes först med entusiasm som en lösning på energiproblemet, men det dröjde inte länge innan den allmänna inställningen övergick till ett totalt förkastande. Det nya bränslet innebar skövling av regnskog, mindre utrymme för matproduktion och slavliknande arbetsvillkor på odlingarna. För ett brett perspektiv på biobränslen som inkluderar både historia och framtid har Ny Tid intervjuat Alf Hornborg, professor i humanekologi vid Lunds universitet och författare till boken Myten om maskinen.

ETANOLBRÄNSLE HAR enligt Alf Hornborg inte några utsikter att bli den mänskliga energiförsörjningens deus ex machina.

- De flesta bedömare betraktar i dag biobränslen, däribland etanol, som någonting man inte kan räkna med i större skala. Många uttrycker sig svä-

vande och säger att vi för att ersätta fossila bränslen i framtiden kommer att behöva en blandning av olika energikällor, av vilka biobränsle kan vara en.

Den storslagna, tjugo år gamla tanken om att vi ska ersätta de fossila bränslena med biobränslen har blivit mycket ovanlig.

Men den storslagna, tjugo år gamla tanken om att vi ska ersätta de fossila bränslena med biobränslen har blivit mycket ovanlig.

Biobränslen då och nu

En avgörande fråga är om biobränslen kan produceras på andra sätt än i dag eller om de aktuella problemen finns inbyggda i konceptet. Hornborg har i sin forskning anlagt ett historiskt perspektiv på olika typer av energikällor, och påpekar att vi före den industriella revolutionen endast använde vad man kunde kalla just biobränslen, det vill säga energikällor som bygger på horisontella markytor: foder till dragdjur, livsmedel till arbetskraft. Man fångade upp energi på markytor för att driva produktionsprocesser och transportarbete. Den industriella revolutionen bröt detta mönster i och med att man plötsligt kunde borra sig igenom jordskorpan och lyfta upp stenkol, och så småningom olja eller naturgas.

- Vad man gjorde i den industriella revolutionen var att illusoriskt frigöra sig från markytor. Det här hade naturligtvis konsekvenser för nationalekonomin eftersom man plötsligt kunde göra sig av med produktionsfaktorn jord.

Istället började man tala om mera abstrakta faktorer som arbete och kapital.

Fram till slutet av 1700-talet var engelsmännen väldigt beroende av sina foderarealer för hästar, oxar och andra dragdjur, men från början av 1800-talet kunde den marken användas till annat.

Hornborg säger att det intressanta är att den industriella revolutionen för 200 år sedan var en förändring från att hämta energin från markarealer till att hämta energin ur djupa borrhål, medan tanken i slutet på 1900-talet var att biobränslen skulle representera den precis motsatta rörelsen tillbaka till horisontella markytor, att man skulle ersätta fossila bränslen genom att fånga upp solenergi med levande grödor. Men Hornborg menar att det för med sig massor av orimliga konsekvenser.

- Det är logistiskt otänkbart att på det sättet försörja det nuvarande globala samhället med energi, för då skulle vi inte kunna producera någon mat överhuvudtaget. Och energin skulle ändå inte räcka till. Ofantliga ytor skulle fordras för att ersätta de fossila bränslena.

En annan invändning som Hornborg framför är att det ligger implicit i denna omställning att det skulle uppstå en förnyad konkurrens mellan energiproduktion och livsmedelsproduktion, precis som på 1700-talet. Då gick det åt oerhörda

arealer, som annars hade kunnat användas till livsmedelsproduktion, åt att försörja dragdjuren.

- I dag ser vi en liknande tendens. För några år sedan orsakade agrobiobränslena att livsmedelspriserna skjöt i höjden, och flera länder i syd förbjöd livsmedelsexport. Man ansåg det nödvändigt för att kunna försörja den egna befolkningen.

Input och output

Ett skäl som ofta framförts för att gå över till biobränslen är att det skulle minska på utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser. Det finns emellertid uppgifter om att det inte alls är säkert att man vinner så mycket på det området heller.

- Det går åt en hel del fossila bränslen för att underhålla dessa energisystem, till exempel för att producera handelsgödsel för sockerrörsodlingar.

System för energiproduktion brukar jämföras med **Charles Halls** begrepp EROI, energy return on investment, som uttrycker proportionen mellan den energi som utvinns och den energi som går åt till själva utvinnandet (se även artikeln till höger). Begreppet anger med andra ord nettoenergin, hur mycket man får tillbaka efter att ha investerat i energiutvinning. När man för ett sekel sedan började pum-

Det finns inte någon teknik som kan lyftas ut ur de världsekonomiska sammanhangen. Det vore lika otänkbart som att lyfta ut en organism ur dess ekosystem och tro att organismen i sig är möjlig att vidmakthålla utan de flöden av energi och material som upprätthåller den.

pa upp olja ur de lättillgängliga oljekällorna i till exempel Texas fick man tillbaka ungefär 100 fat olja på en investerad energi som motsvarade endast ett oljefat. EROI var alltså 100:1, att jämföra med dagens oljeproduktion i USA som har ett EROI på 18:1.

Etanolbränsle kan göras av både sockerrör och majs, och vad beträffar EROI får man väldigt olika resultat beroende på om man tittar på etanolen från Brasiliens sockerrörsodlingar eller majsetanolen från Nordamerika. När det gäller majsetanolen har det uppmärksammats att den faktiskt har en negativ nettoenergi. Absurt nog lär man alltså sätta in mera energi för att producera etanol från majs än man får ut från den färdiga etanolen. Att detta överhuvudtaget är möjligt beror på att produktionen är subventionerad av den amerikanska staten.

– Ur det perspektivet är sockerrörsetanolen betydligt bättre. Brasiliens sockerrörsetanol har den bästa avkastningen av all etanolproduktion i världen. Men EROI är fortfarande förhållandevis låg, omkring 7:1. Forskare har dock räknat väldigt olika på det där, mycket beroende på uppdragsgivare.

Etanolproduktion är i varje fall ingen speciellt bra affär ur energisynpunkt. Det går åt mycket energi, även om det inte är en direkt negativ en-

ergiåtgång som med majsetanolen.

Vissa hävdar att själva konceptet med biobränslen är lyckat och att om man får bort slavarbetet på odlingarna och istället mekaniserar dem med moderna skördetröskor blir allting bra.

Men det är just de låga lönerna och de låga markkostnaderna som gör att etanol blir efterfrågat, och prismässigt konkurrenskraftigt.

– Om man tänker sig att etanol är jättebra bara man får bättre arbetsvillkor, bortser man ifrån att villkoren för ett tekniskt system inbegriper just de globala prisrelationerna.

Tekniskt nollsummespel

Hornborg har tillämpat det här perspektivet på teknikutvecklingens historia, och hittat samma mönster i alla teknologiska blomstringstillfällen.

– Om slavarbetarna på de amerikanska bomullsplantagerna – de som försörjde brittisk textilindustri med bomullråvara under tidigt 1800-tal – hade fått genomsnittliga brittiska industriarbetarlöner istället för att vara slavar, och om marken hade betalats med samma ränta som genomsnittliga åkrar i England – då är det tveksamt om det överhuvudtaget hade blivit en industriell revolution.

Det var de ojämna prisrelationerna på arbete och mark runtom i världssys-

temet som gjorde den industriella revolutionen möjlig i England. Att det var just i kolonialväldets hjärta som den moderna tekniken och den moderna nationalekonomin växte fram är ingen tillfällighet. Beträffande etanol bör man inte bortse från att just det låga kostnadsläget i Brasilien, både beträffande mark och arbetskraft, är en konkurrensfördel. Man kan inte heller abstrahera bort tekniken från arbetsvillkoren, för om de blir bättre höjer man samtidigt priset på etanol och gör det mindre lukrativt på världsmarknaderna. Man vill äta kakan och ha den kvar.

– Det finns inte någon teknik som kan lyftas ut ur de världsekonomiska sammanhangen. Det vore lika otänkbart som att lyfta ut en organism ur dess ekosystem och tro att organismen i sig är möjlig att vidmakthålla utan de flöden av energi och material som upprätthåller den.

Förhoppningar om att en mera avancerad teknik ska lösa problemen saknar helt enkelt grund i verkliga förhållanden, och måste avskrivas som maskinfetischism.

– Även om det låter extremt, och många inte vill ställa upp på det, så menar jag att de flesta av de tekniska landvinningar som vi tycker oss ha gjort sedan den industriella revolutionen egentligen har handlat om att förskjuta arbets- och miljöbelastning

till de delar av världen där arbete och miljö kostar minst, till exempel Kina.

Teknik handlar mera om en omfördelning av resurser i det globala samhället än om fantastiska uppfinningar som ger nya möjligheter för mänskligheten. Teknik är en besparing av tid och rum på en plats på bekostnad av tid och rum på en annan plats. När en maskin gör saker åt oss är det egentligen människor vars arbete kostar mindre än vårt som gör det, och markytor som är billigare än våra som går åt.

- Vi ser inte de flöden av resurser som en maskin är beroende av utan bara själva föremålet, och tillskriver det en egen produktiv förmåga.

Energiserade finanskriser

Teorier har formulerats om att de mera frekventa finanskriserna delvis har att göra med sjunkande EROI-värden.

Hornborg nämner att det i boken *Spains Photovoltaic Revolution*, med Charles Hall som en av författarna, hävdas att den fotovoltaiska solkraft som spanska staten varje år har investerat miljarder i har en mycket låg EROI. Dessa subventioner sägs ha varit en bidragande orsak till att Spanien råkade ut för sina stora finanskriser. Det finns ett samband mellan energikris och finanskris.

- Det som på sikt kan tänkas hända är att finanskriserna blir ett uttryck för att vår energiförsörjning blir dyrare och att vi helt enkelt bör ställa in oss på att använda våra egna åker- och skogsarealer på ett effektivare sätt för att producera den nödvändiga energi som vi behöver, för livsmedel och transporter. Men att förslösa energiresurser på det sätt som vi gjort i ett par hundra år kan vi inte fortsätta med.

Fredrik Österblom

Om att räkna energikällors verkliga värde

EROI ÄR förhållandet mellan den mängd användbar energi som utvinns ur en specifik energikälla, och den mängd energi som måste förbrukas när energin skaffas. Begreppet är myntat av den amerikanska ekologen **Charles Hall** och är en förkortning av energy return on investment.

Redan på namnet kan man ana att vi befinner oss i en blandning av domäner som vanligtvis anses vara åtskilda. "Return on investment" är en typisk ekonomiterm, men handlar här om en fysisk storhet. Och begreppet har den största relevans för ekologin. Teknologin är avgörande för att man ska lyckas utvinna energi, men priset på produktionen och upprätthållandet av teknologin är beroende av arbetsvillkoren. Arbetsmarknadskonflikter har alltså en direkt koppling till energiutvinningen. Ett annat sätt på vilket den politiska sfären gör sitt inträde är när stater subventionerar vissa energikällor, till exempel amerikanska staten som subventionerar majsetanol (trots att den visar sig kräva mera energi än den ger). Varför är begreppet viktigt?

För att energin som finns i till exempel olja ska komma till bruk måste det investeras energi för att leta efter den, för att borra, pumpa, transportera och raffinera den, och sedan förvara och transportera slutprodukten. Om något av dessa moment blir mera energikrävande kommer oljans energivärde i praktiken att minska, även om det fysiska värdet hos själva substansen är detsamma. Efter den explosion som de fossila bränslena har inneburit, där miljoner år av solenergi har förbränts i ett ögonblick, kommer det att bli avgörande att ha en uppfattning om vilka energikällor

som faktiskt är effektiva. EROI-mätningar har till exempel visat att etanolbränsle som tillverkas av sockerrör i slutändan ger en tio gånger större energivinst än det som tillverkats av majs.

På webbsidan peakoil.com publicerades en tabell över olika energikällors EROI-värden. Varken sättet att mäta EROI på (hur mycket ska räknas in?) eller resultaten är helt okontroversiella, men uppgifterna kan ändå ge en fingervisning om vad vi har att förhålla oss till. Majsetanol har en energivinst på 1,2:1, medan sockerrörsetanol har en vinst på omkring 10:1. Mitt emellan dessa finns kärnkraft som ligger på omkring 5:1. Oljan ligger på mellan 10:1 och 20:1, att jämföra med dess värde på 100:1 för hundra år sedan.

Förmodligen kommer EROI att bli ett allt viktigare mått när det blir svårare att komma åt de sista fossila bränslena och avvägningar måste göras mellan andra källor. Behovet är stort att utveckla metoderna för att mäta EROI. En sådan ansats är **Kenneth Mulder** och **Nathan Hagens** artikel "Energy Return on Investment: Toward a Consistent Framework" i *Journal of the Human Environment*, där de försöker utveckla ett ramverk för hur begreppet ska förstås och mätas. Något annat som kommer att bli allt viktigare är att vi inte förblindas av domäntänkande utan försöker se hur problemet skär igenom bland annat ekologi, naturvetenskap, ekonomi, teknologi och ekonomi. Problemetets kärna finns inte i en kärna, utan i ett trassel av brokiga trådar som möts och slingrar ut åt olika håll.

Fredrik Österblom

Marknadskritik med humor

Motreklamen kan ha en särskilt stark potential som samhällskritiskt verktyg när det till synes harmlösa sockrets avigsidor presenteras för allmänheten, skriver Antti Kylänpää som är ordförande för Eetti, föreningen för etisk handel.

Skärmdump från videon Bubble trouble på Youtube.

EN FAMILJ tillbringar en lugn hemmakväll i vardagsrummet. Sonen sörplar Coca-cola, dottern dricker Pepsi och mamman kakao. Plötsligt förvandlas dock de söta dryckerna till mull i munnarna på familjen. Rummet fylls med jord och mylla som flyger in i stora sjok. Då familjen återhämtat sig från chocken ser de plötsligt en skylt, där det står att deras hem ligger i vägen för uppförandet av en ny sockerrörsodling.

Scenen är tagen ur en så kallad "motreklamfilm" producerad av den brittiska organisationen för utvecklingssamarbete Oxfam, som med humorn som vapen vill fästa allmänhetens uppmärksam-

het vid vad som försiggår i de avlägsna ändorna av produktionskedjan. Coca-colaflaskan väcker hos de flesta av oss associationer till USA:s kulturella hegemoni eller de multinationella storbolagens makt, men ganska få skulle förknippa den med fattiga jordbrukare som förlorar sina hem. Samma sak gäller kakao: vi har hört om utnyttjandet av barnarbete i kakaoproduktionen men samtidigt är det lätt att glömma att också kakao smaksätts med socker. Videon avslöjar alltså flera dolda maktrelationer under en minut.

Motreklamen använder sig av reklamens språk och bildspråk

för att förmedla ett budskap av det slag som annars sällan kommer fram i reklam. Även om flera av de produkter vi använder i vår vardag eller de råvaror som används i tillverkningen av dem har sitt ursprung i industrier präglade av människorättskränkningar och miljöproblem, är det få storföretag som frivilligt informerar konsumenterna om misstänkta underleverantörer. Motreklam kan också vara ganska harmlöst, och endast eftersträva att få tittaren att skratta, men effektiv motreklam kan precis som videon i exemplet kasta ljus på dolda maktstrukturer i produktionsprocessen.

Sockrets bittra bismak

Just socker är ett speciellt intressant ämne för motreklam. Eftersom ämnets egentliga funktion är att få saker att smaka sött, blir effekten då man kastar ljus på dess bittra ursprung särskilt läcker. Socker är också en krydda: vi äter sällan rent socker men det döljer sig på ett eller annat sätt i en stor del av all den mat vi konsumerar. Också kakao- och chokladfabrikörerna har svårt att tvätta bort sockrets bittra bismak från sina händer. Man hittar socker i de flesta veteprodukter och, förvånande nog, till och med i mineralvatten.

Sockret som samhälleligt fenomen har också ett mörkt förflutet. Sockertillverkningen var intimt förknippad med den transatlantiska slavhandeln, och även om slaveriet är förbjudet i lag i Amerika vid det här laget så präglas sockerproduktionen i det globala syd fortfarande av problem med löneutbetalning och andra arbetarrättsfrågor. Motreklam kan användas för att avslöja kopplingar till landrofferi, finansbedrägerier, och till och med den illegala ockupationen av Palestina. I sockrets värld finns mycket utrymme för parodi och humor.

Ödesdiger prismanipulation

Coca-colavideon är ändå trots sitt allvarliga ämne rätt saklig, men parodin kan också övergå i väldigt svart humor. I en annan av Oxfams reklamvideor sveper kameran i början över ett hav av skålar fyllda med vete. Så småningom formas havet till en graf, som beskriver vetets världsmarknadspris. Samtidigt fylls bakgrunden av information om börserna där vetets marknadspris bestäms. Så småningom förvandlas grafen till en hjärtfunktionsgraf, och grafen tar formen av ett hjärta som stannat.

Vid första anblicken kan kopplingen mellan vetets pris och en hjärtfunktionsgraf te sig långsökt, men inte för de fattiga i det globala syd. Börshajar och luredrejare som söker efter snabba vinster manipulerar vetets prisfluktuationer genom att köpa då det är billigt och sälja då det är dyrt, och detta hasardspel påverkar världsmarknadspriserna. Vetets prisändringar drabbar fattiga och utsatta på två sätt: för jordbrukare vars inkomster beror på vetets pris kan en plötslig prissänkning vara ödesdiger, men för andra fattiga för vilka vetet utgör basfödan kan också en obetydlig prishöjning utgöra skillnaden mellan liv och död.

Men vad har veteproduktionen och sockret med varandra att göra? Kopplingen är trots allt ganska klar: många veteprodukter innehåller socker och vete- och sockerhandeln bedrivs av samma aktörer. Också sockrets pris börsnoteras och går att manipulera på samma sätt som vete.

Palestina och bubbelvattnet

I ett annat motreklamklipp där den svarta humorn tar överhanden, den här gången från Schweiz, ser vi en liten chokladkanin läsa en bok som handlar om sanningen om kakaoindustrin. Kaninen blir så deprimerad av vad den får veta, att den begår självmord genom att smälta sig med en hårtork. Även om videons originalbudskap har med chokladindustrin att göra används socker i tillverkningen av så gott som all choklad. Förutom chokladen gör chokladfabrikörerna också vinst på sockret, som inte nödvändigtvis behöver ha producerats under ett dugg mindre problematiska förhållanden.

I bästa fall kan motreklamen också fungera som bra konst fungerar, och få oss att se saker som inte nödvändigtvis finns i originalverket. Ett speciellt bra exempel ser vi i vide-

on Soda Scream, vinnaren i motreklamtävlingen Mainoskupla som arrangerades av Eetti, föreningen för etisk handel och Luontoliitto. Videon kritiserar företaget Soda Stream, som tillverkar bubbelvattenapparater, och deras verksamhet på de ockuperade palestinska territorierna. I videon kommer mamman i en familj hem med en nyinköpt apparat och monterar upp den framför sin ivriga son. Ljudvärlden och symboliken är däremot hämtad från krigsfilmen, med strama honnörer och marschmusik som påminner om den militära ockupationen av Västbanken.

Bubbelvatten borde ju inte direkt heller ha någonting med socker att göra. En noggrannare granskning avslöjar dock en koppling: i Sodastream-maskinen kan man också ladda smakpatroner för att producera smaksatt bubbelvatten eller lemonad, och vad innehåller dessa patroner om inte socker. Också sockret är kopplat till konflikten, om inte annat så för att en del av de som köper maskinen kanske gör det bara för de smaksatta alternativens skull.

Då man står framför sockerhyllan omhöljd av gnistrande reklamljus är det lätt att glömma helheten som döljer sig bakom produkternas etiketter, som ändå känns relativt harmlösa.

Sötade produkter har ändå alltid en historia, och motreklam kan vara ett effektivt sätt att påminna om och ifrågasätta vad som försiggår i skuggan av vår konsumerande livsstil.

Antti Kylänpää

översättning Otto Ekman

Motreklamvideon Soda Scream hittas på [youtube.com](https://www.youtube.com) med söktermen "soda scream-bubble trouble"

Våldet, makten och ämbetet

Jussi Förboms bok om Migrationsverket och Finlands flyktingpolitik har en nästintill genialisk titel. Dess fyndighet står genast klar för den som kritiskt följt med Migrationsverkets verksamhet under de senaste åren, och efter några sidors läsning torde även den oinvigde förstå varför författaren har valt att leda tankarna mot våld. Väki, valta ja virasto är en kraftfull bok om våld och makt och om ett ämbetsverk som tyr sig till detta, skriver Elina Pirjatanniemi.

JUSSI FÖRBOMS bok *Väki, valta ja virasto* analyserar den finländska flyktingpolitikens samtidshistoria och fokuserar på den utveckling som ledde till skapandet av Migrationsverket – Migri – såsom vi känner det idag. Kronologin börjar från **Matti Vanhanens** andra regering (2007-2011) och slutar med de sista månaderna av **Jyrki Katainens** femtett.

Förboms berättelse ger oss en bild av Migris hänsynslösa maktutövning och visar med plågsam tydlighet vad den finländska flyktingpolitiken går ut på. Festtalen till trots är flyktingpolitikens primära syfte att hålla utlänningarna borta eller, vackrare sagt, att hålla invandringen behärskad. Däremot är vår flyktingpolitik inte så värst intresserad av de människor som flyr för sina liv. Deras erfarenheter och rättigheter är sekundära.

I den offentliga debatten blandas de olika kategorierna av skyddsbehövande ihop med såväl illegal invandring som arbetsrelaterad migration. De diffusa kategorierna underlättar i sin tur de enkla sanningarnas retorik: invandring ses som något som i grunden är hotfullt,

något som måste begränsas. Förboms iakttagelser är inte unika, men de är ovanligt insiktsfulla.

Klarsynt journalistik

Klart är att författaren sätter fingret på en väldigt öm punkt. Hur vi än bedyrar vår respekt för de mänskliga rättigheterna och försäkrar vår vilja att hjälpa dem i nöd kvarstår den nakna sanningen: stater bestämmer vem som överträder deras gränser. Därav följer att den som inte är en av oss är en främling, och främlingar, de får bara det som vi vill ge åt dem. Lägg därtill att det främmande per definition alltid är skrämmande, ett hot, en säkerhetsrisk.

Detta har skapat ett enormt maskineri bestående av regler, myndigheter och förfaranden för att hålla dessa andra utanför. Den politiska eliten både i Finland och på annat håll i Europa vet att de desperata finner sina vägar, men trots det upprätthåller man ett system som bland annat har förvandlat Medelhavet till en stor gravplats. Detta är den stora berättelsen som Förboms bok utgör en del i.

Det befriande med boken är dess totala avsaknad av diplomatiskt joller. Äntligen kommer någon som lyfter fram människorna, de torterade och förföljda.

Det är länge sedan jag läst en lika klarsynt analys av den europeiska flyktingpolitikens innersta väsen.

Boken representerar, som författaren själv säger, politisk och undersökande journalistik. Den kartlägger inte systematiskt hela flyktingpolitiken utan koncentrerar sig på valda temata. Beslutet är klokt och gör det möjligt att vara tillräckligt konkret. Boken beskriver flyktingpolitikens viktigaste aktörer, deras agendor och härskartekniker. Den avslöjar Migris obestridliga maktposition. Denna position bottnar förvisso i sakkunnighet, men också i en vilja att hålla systemet möjligast smidigt, ekonomiskt och effektivt. Det gäller att minnas att en byråkrati är alltid outhärlig för sig själv. Migri utgör inget undantag i detta hänseende.

Migri tar kommandot

Förboms analys av flyktingbarnens situation är också ett lyckat tema. Dels har diskussionen om flyktingbarn i allmänhet och de ensamkommande barnen i synnerhet varit mycket livlig, dels bevisar systemets sätt att förhålla sig till barnen en av författarens centrala teser: barnets intressen väger lätt när invandringen skall hållas i styr. Det andra stora diskussionsämnet, familjeåterföreningarna, är också ett tema som väl försvarar sin plats i denna bok. Den röda tråden är dock Migris maktutövning, må vara att även andra aktörer belyses.

Förboms verk slår de flesta deckare i intensitet. Det är svårt att lämna boken ifrån sig när man börjat läsa den. De dramatiska turerna är många och läsaren får häpet följa hur ett ämbetsverk sakta men säkert tar kommandot över den finländska flyktingpolitiken. Detta sker mestadels med politikernas goda minne. Den administrativa logiken tillåts genomsyra allt beslutsfattande, rättighetstänkandet förblir läpparnas bekännelser. I riksdagen spelas märklig teater. Regeringens gemensamma ståndpunkter körs över på sällan skådat sätt såväl i riksdagens förvaltningsutskott som i plenisalen. Finlands första migrationsminister, **Astrid Thors**, får gång på gång erfa hur ensam en minister blir när hon blir riktigt ensam. Modesta försök att förbättra flyktingarna ställning stämplas som ultraliberala och ministern får skammen. En tant med blomsterhatt, det blir man om man talar för mer flyktingvänliga lösningar. Att den folkvalda ministern åsidosätts är ba-

ra ett led i den skrämmande berättelsen. Migri vinner även lagen över till sin sida, må vara att ämbetsverket först förklarar hurdan lag det vill ha.

Skoningslöst

Förbom har gjort ett grundligt bakgrundsarbete. Han kan såväl de nationella som de internationella regelverken och han har intervjuat både nyckelpersoner inom Migri samt andra som jobbar med eller forskar kring flyktingfrågor. En stor del av intervjuerna är anonyma, enbart myndigheter talar med sin egen röst. Någon kan anse att detta tär på trovärdigheten. Hos mig väckte anonymiteten nästan skadeglädje. Migri är rätt så bra på att hemlighålla, det kan vara nyttigt att smaka på sin egen medicin. Det är inte så skojigt att besvara anonyma påhopp, det är nästan som att få sin asylansökan förkastad på basis av uppgifter som man inte kan ifrågasätta.

Förbom levererar hårda påståenden. Hans tolkningar och analyser kan ifrågasättas, för han varken hymlar eller förmildrar. För en som har jobbat med mänskliga rättigheter och flyktingfrågor fungerar Förboms bok som en bekräftelse och befrielse. De onda aningar som man har haft är inte heller vilda fantasier, allt verkar faktiskt inte vara som sig bör med Migri.

Det befriande med boken är dess totala avsaknad av diplomatiskt joller. Äntligen kommer någon som lyfter fram människorna, de torterade och förföljda. Äntligen kommer någon som visar hur skoningslöst våra myndigheter behandlar våra medmänniskor. Äntligen kommer någon som svänger bevisbördan. Förbom har nu presenterat sin syn på finländsk flyktingpolitik och Migri. Hans bok kastar tvivlets skugga över ämbetsverket. Hur är det Migri, hur besvarar ni Förboms påståenden? Det blir minsann intressant att höra.

Elina Pirjatanniemi

skribenten är professor i statsrätt och folkrätt och föreståndare för Institutet för mänskliga rättigheter vid Åbo Akademi

Jussi Förbom: Väki, valta ja virasto. Maahanmuuttovirasto ja suomalainen turvapaikkapolitiikka. Into, 2014.

EU-vänstern måste formulera kritiken bättre

Dammets har lagt sig efter valet till EU-parlamentet och ett delvis nytt politiskt landskap kan skönjas i den Europeiska unionen. För vänstern i EU var valet en efterlängtnad framgång. I länder där vänstern har varit ledande i motståndet till europolitiken, nedskärningar och sänkta löner ökar dess popularitet. Särskilt tydligt är det i länder som Grekland där Syriza blev största parti, i Spanien där den nya vänstern Podemos och den gamla i förenade vänstern går fram kraftigt och på Irland där Sinn Fein växer rejält. Vänstergruppen i EU-parlamentet förstärks också med en ny ledamot efter ett fint vänsterval i Finland, fler holländare och ledamöter från Tsipraslistan som åter har samlat den italienska vänstern. Dogmatikerna i grekiska KKE lämnar gruppen vilket är mycket välkommet, partiet hör nog bäst hemma på ett museum och har varit en belastning för vänstern i EU.

Några smolk i vänsterns glädjebägare finns dock. Den franska vänstern gör ett svagt val trots socialisternas kris. Vänsterpartier kunde ha tagit mandat även i Belgien, Kroatien, Slovenien och Lettland. Men trots detta är det dominerande intrycket att vänstern i EU växer och blir mer relevant. Det blir både en starkare och en modernare vänstergrupp i Bryssel. Den enda grupp som med trovärdighet har motsatt sig en ekonomisk politik som ökar arbetslösheten och fattigdomen. Det är en röst som kommer att behövas ännu mer de kommande åren. I frågor om kvinnors rättigheter, flyktingpolitik, klimat och arbetsrätt kommer vänstern i EU att vara en pålitlig pådrivare för progressiv politik. Moderna vänsterpartier som liknar de nordiska kommer att kunna dominera gruppens arbete i de flesta frågor.

SAMTIDIGT KOMMER knappast maktbalansen inom EU att ändras i grunden. Initiativet ligger fortfarande hos byråkraterna i EU-kommissionen och hos **Merkel** i Tyskland. Politiken med åtstramningar och centralism för att hantera eurons kris hotas inte i grunden. I EU-parlamentet bygger denna politik på en faktisk allians mellan socialdemokraterna och högern vars partigrupper röstar lika i omkring 92 procent av alla voteringar. De är i grunden också överens om den restriktiva flyktingpolitiken, euron och marknads-tänkandet.

De högerextrema partierna gör bra val på flera håll. Men bilden är inte entydig. Många med mig hade nog trott att Sannfinländarna och **Wilders** parti i Nederländerna skulle göra betydligt bättre resultat. Men på många håll gör de högerextrema enorma inbrytningar i väljarkåren. Nationella Fronten i Frankrike, UKIP i Storbritannien och Danskt Folkeparti gör succéval och seglar förbi gamla etablerade maktpartier. Nazister från Grekland och fascisterna från Ungern kommer att göra sällskap med rasister från Österrike och Sverige i EU:s parlament. Vi kommer att få använda tid och tankekraft många år framöver för att vinna över de högerextrema.

I SVERIGE möttes Sverigedemokraternas valmöten med en hoppfull antirasistisk mobilisering. Där SD:s företrädare talade var det oftast fler som kom för att vända dem ryggen än för att lyssna. Trots det fick partiet en stor valframgång. Ska vi lyckas bättre nästa gång måste vi göra mer än att vända rasis-terna ryggen. Vi måste bättre förstå och förändra de grundläggande faktorerna för deras framgång. Vi måste göra våra frågor och vår beskrivning av verkligheten dominerande i

debatten med deras väljare. Här finns mycket att göra.

Ofta möts de högerextremas framgång med ett moraliserande över deras väljare som jag tror är farligt. "Eliten" i de stora städerna uttrycker sitt främlingskap och ibland sitt öppna förakt inför de som har röstat på rasisterna. Det tror jag mest förstärker jordmånen för partier som Sverigedemokraterna som gillar rollen som obekväma "sanningssägare" och anti-etablissemang. Särskilt kontraproduktivt blir det när kritik mot EU likställs med inskränkthet och främlingsrädsla, när välutbildade i storstäder sätts mot lågutbildade på landet och när människors upplevelse av otrygghet och orättvisor inte tas på allvar.

Det här är områden där vänstern istället bör försöka kliva in i debatten och på allvar plädера för verkliga lösningar där de högerextrema saknar dem. Vänstern bör visa hur rasisterna förvärrar situationen för just de människor de säger sig värna om. De tre nämnda områdena kan vara exempel på det.

I FLERA länder lyckades vänstern kanalisera kritiken mot EU. På andra håll hade EU-kritiska väljare knappast något annat att rösta på än rasister. När högerextrema partier försöker profitera på berättigad kritik mot EU får vänstern inte backa. Då blir det viktigare än någonsin att formulera en radikal och konstruktiv kritik av EU. EU har bidragit till en enorm social kris, angriper löntagarnas rättigheter och präglas av kapitalets intressen. En vänster som förmår förnya och leda kritiken mot det projektet lämnar mindre utrymme åt nationalisterna och rasisterna.

I Sverige liksom i många andra länder får rasisterna många röster bland låginkomsttagare på landsbygden och i mindre orter. Många av deras väljare har lägre utbildning och inkomster. De befinner sig ofta långt från maktens och mediernas utsiktspunkter. Det är en spegel av ett land där det bara är storstaden som gäller i

den mediala bilden. Där service och möjligheter utarmas på landsbygden och där ungdomar måste flytta för att få utbildning och arbete. Reportage från den svenska landsbygden känns nästan som utrikesrapportering. Vänstern måste kunna uttrycka denna orättvisa som många upplever på landsbygden, i bruksorter och i förorter. Vänstern måste ha ett program för att ge lika möjligheter till människor oavsett var man bor.

OTRYGGHETEN DOMINERAR många svenskars liv. Ett besked om sjukdom eller arbetslöshet kan på kort tid göra dig både fattig och utsatt.

"Eliten" i de stora städerna uttrycker sitt främlingskap och ibland sitt öppna förakt inför de som har röstat på rasisterna. Det tror jag mest förstärker jordmånen för partier som Sverigedemokraterna som gillar rollen som obekväma "sanningssägare" och anti-etablissemang.

De otrygga jobben, den ständiga utbytbarheten, är vardag för allt fler. Samtidigt växer inkomstklyftorna och det blir allt mer upp till var och en att klara barnens utbildning eller mammas äldreomsorg. Där måste vänstern kliva in och sätta klass före rasisternas beskrivning av problemens orsak.

Om vänstern förmår besvara och ta över de frågor som rasisterna bygger sina framgångar på så ser framtiden så mycket bättre ut för Europa och EU.

Jonas Sjöstedt

är Vänsterpartiets ordförande

Nyckelpigors frånvaro och det nya normala

Nu på sommaren kommer nyckelpigor rätt ofta på tal, speciellt då man har små barn. Jag har alltså tänkt en del på nyckelpigor under de två-tre somrar som gått. Var är de? Varför ser jag inga? Man brukade aldrig behöva leta efter dem, de bara fanns, kröp i buskarna, landade på ens tröjärm, byxben, balkongväxter. Men i sommar har jag bara sett en enda liten nyckelpiga, och den var inte av den vanliga röda varianten med svarta prickar, den var en av de konstigare, svart med gula prickar.

JAG GOOGLAR på ämnet och märker att jag inte är den enda som undrar. Jag hinner inte skriva mer än "Var är alla n..." innan programmet automatiskt fyller i med "...nyckelpigor". Ändå går det inte att hitta någon svensk artikel om ämnet, däremot hittar jag några amerikanska och brittiska sidor som talar om att våra vanliga nyckelpigor håller på att dö ut. Man misstänker insektgifter, konkurrens av främmande arter, ett allt varmare och mer oregelbundet klimat som gör att nyckelpigornas dvala störs, med påföljden att de fryser ihjäl.

Så kanske får jag börja leta efter andra småkryp med barnen. Och visst är det trist, men hej – än är de inte utdöda, än är det bara lite ont om nyckelpigor och bin, tigrar och isbjörnar, pandor och elefanter. Och arter har alltid kommit och gått, det är ju helt normalt.

PÅ TAL om normalt har **Zadie Smith** skrivit en väldigt fin text om klimatförändringar, där hon bland annat tar upp begreppet "det nya normala". "Det nya normala" är saker som värmeböljor i mars och april, januari- och februarimånader där temperaturen konstant ligger på fem plusgrader, djurarter som försvinner. Vi klarar inte av att omfatta förändringen på något annat sätt så vi definierar den som "det nya normala". (Hej förresten, **George Orwell!**)

Och kanske, som Smith skriver, kanske var det all-

tid så här? Kanske minns vi fel, kanske är vi bara nostalgiska över en barndom vars vintrar egentligen aldrig var så snörika och somrar egentligen aldrig så soliga och nyckelpigefyllda? Hursomhelst, i den generella apokalypskänslan (Krig! Barnamord! Börsras! Gruppvåldtäkter!) känns det nästan lite futtigt att påpeka bristen på nyckelpigor.

MEN DET är inte futtigt. Det är ju helt sjukt att nyckelpigorna försvinner, och att vi väljer att se det som normalt. Jag, och säkert många med mig, känner en stor sorg, inte bara över nyckelpigorna, utan över allt vi gör åt vår planet. Över att jag inte vet hur planeten kommer att se ut när mina barn är vuxna, över att de kanske aldrig får se en nyckelpiga vandra upp längs fingerspetsen och flyga iväg, över att de utdöda tigrarna kommer att vara lika mytiska väsen för mina barn som mammutarna är för oss. Över Arktis som smälter, över den svält, den torka, de översvämningar och stormar som i första hand kommer att drabba världens redan nu utsatta. Över att detta nya normala är ett faktum, det är inte inbillning, det påverkar oss redan och det kommer att påverka oss än mycket mer i framtiden. Vi vet allt detta. Och världens ledare möts med rynkade pannor på miljökonferenser samtidigt som de ständigt motiverar rätten att köra över miljön med att jobb annars kommer att gå förlorade och tillväxten annars kommer att stanna av.

GEORGE MONBIOT skriver att vi mäter vidden av detta problem genom vår oförmåga att ens diskutera det. Och ju värre det blir, desto mer måste vi tydligen klamra oss fast vid övertygelsen att det inte är så illa, egentligen.

Vi är visserligen sent ute, men det kanske inte ännu är alldeles för sent. Om vi alla släpper allt det mindre akuta vi har för oss och försöker lösa detta oerhört akuta, nu. Kräv att politikerna topprioriterar miljön. Kräv att FN tar tag i saken. Lagstifta om rättigheter för naturen. Förbjud fossila bränslen. Det måste ju gå att göra, om vi verkligen, verkligen vill det. Låt oss föreställa oss den världen. Och sedan skapa den.

Karin Tötterman
är journalist

Glad och stilla stridsskrift

”**TÄNK OM** alla skrev om inredning såsom **Pia Ingström** skriver om inredning.” Det är min första tanke efter att ha läst *Känslor äger rum*, en glad och stilla stridsskrift över rätten att trivas i sitt hem. I tre olika essäer behandlar Ingström på olika sätt hur hemmet påverkar oss. Ingström konstaterar att det senaste decenniets inredningshysteri lett till en ”kapprustning” av hemmiljön, men att hennes eget hem inte riktigt deltagit i denna. Att läsa Ingströms beskrivning av sitt hem och dess grannar är njutbart. För henne tycks det funktionella och sentimentala samexistera på ett fridfullt sätt. Svenska Litteratursällskapets folk Kultursarkiv har under åren samlat ihop ett digert material över finlandssvenskars förhållande till sina ting, och Ingström ledsagar oss med varsam hand genom tankar som befinner sig långt ifrån inredningsmagasinen. Boken för fram tesen om att hemmet är det utrymme vi själva laddar med allehanda känslor och minnen. Att då förlita sig på stilar och föremål som andra laddat åt oss, med saker som vi kanske inte ens känner till eller tycker är viktiga, blir ju konstigt. Ingström pratar även med socialarbetare som berättar om när hemmet blir ett tecken på att det inte står bra till. Det är inte förbjudet att ha det råddigt, men ens eget hem får inte bli en fara för andra och helst inte för en själv heller.

I bokens andra essä vänder Ingström blicken mot sommarstugan och landet. Landet är en märklig plats. Där arbetar vi för att känna oss utvilade, den

flitigt förekommande nakenheten är i anslutning till stugan helt utan sexuell laddning och där känner vi oss som oss själva så till den milda grad att vi börjar undra om vi inte blivit något annan. Även här tar Ingström hjälp av material från folk Kultursarkivet. Informanternas berättelser om sina stugor, villor och landen är varma och fyllda av idylliska minnen av otvunget umgänge över generationsgränserna. Samtidigt är det uppenbart vansinnigt svårt att som nytillskott kliva rakt in i svärfamiljens sommargemenskap. Många vittnar om obegripliga traditioner och minnerad mark som gör alla extra känsliga på den begränsade yta man har att samsas på innan det är dags att återvända till stan.

Den tredje och avslutande essän handlar om entreprenören och kvinnosakskvinnan **Ida Salin**, vars villa på Drumsö Ingström bodde i under studietiden på 1980-talet. Ingström skriver att huset ifråga spelat en stor roll för hennes egen känsla för vad ett hem är. Med stort nöje tar jag del av Ida Salins både strävsamma och dramatiska liv, i vilket rymdes både hårt arbete och en oäkta och mystisk italiensk greve.

Mycket sällan läser man essäsamlingar med lika hög bladvändarfaktor som en deckare. Men faktum är att Pia Ingströms lustfyllda texter bara manar läsaren till att fortsätta. Jag är inget mindre än överförtjust i den här volymen, som i vår inredningsstinna tid är något så sällsynt som en reflektion inte över vilka ting vi älskar utan varför.

Johanna Karlsson

Pia Ingström:
Känslor äger rum –
Liv i hem, stuga och villa.
Schildts & Söderströms, 2014.

Peter von Bagh tolkar socialismen

Peter von Bagh under visningen av hans nya film *Sosialismi* på Midnight sun festival i Sodankylä för en vecka sedan.

SOSIALISMI heter en ny film av **Peter von Bagh**, en av Finlands mest framstående filmhistoriker och den bärande samt mest ikoniska kraften bakom filmfestivalen i Sodankylä. Därför var det naturligt att filmen också hade förhandsvisning på årets upplaga av festivalen.

Såsom namnet antyder är *Sosialismi* en filmhistorisk genomgång av förra seklets mest livskraftiga politiska ideologi. von Baghs historieskrivning börjar med **Louis Lumières** *La Sortie de l'Usine Lumière à Lyon* och **Marx** och **Engels** *Kommunistiska manifest*. Ett spöke rör sig genom Europa och von Bagh följer det till Pariskom-

munen, den unga socialismens första kraftmätning. Här möttes de olika socialistiska riktningarna i en gemensam kamp, utan sekteristiska uppgörelser. Under några veckor skapade arbetarklassen i Paris sitt eget paradiset på jorden, tills upproret kvästes med eld och järn.

von Bagh varvar dokumentärklipp med filmhistoriska klassiker såsom **Fritz Langs** *Metropolis* och **Chaplins** *Emigranten*. Också snuttar ur flera obskyra verk finns med. Som von Bagh noterar så korsar spelfilmens och arbetarrörelsens tidiga historia varandra om och om igen. Arbetarklassens misär och kampen för ett bättre liv var temat för otaliga filmer under 1900-talet. Filmhistorien och den övriga samhällsutvecklingen framställs som en organisk helhet, där den ena aldrig går att separera från den andra.

Materialet är uppdelat i överlappande historiska perioder. Filmklippen placeras i sitt sammanhang av tre berättarröster, varav en tillhör von Bagh själv. Från Pariskommunen fortsätter historieskrivningen med rasande fart genom 1900-talets socialistiska nyckelhändelser. Ryska revolutionen och Spanska inbördeskriget presenteras naturligtvis, men också mera subtila historiska utvecklingar behandlas, som den socialistiska samvaron mellan de amerikanska immigranterna i början av 1900-talet. På vägen gör von Bagh också upp med det sovjetiska experimentet. Bilder från den socialistiska realismens filmklassiker kontrasteras med den stalinistiska terrorns fruktansvärda verklighet.

Sosialismi bärs av von Baghs encyklopediska kunskaper i filmhistoria och fungerar som en utmärkt grundkurs i socialistisk historia. Samtidigt är filmen ohjälpligt nostalgisk – trots von Baghs uppriktiga presentation av det stalinistiska skräckväldet.

von Baghs historieskrivning slutar vid Berlinmurens fall. Utanför presentationen blir till exempel **Chavez** och **Morales** projekt i Latinamerika, zapatistupproret i Mexiko och andra moderna, social(istisk) a rörelser. von Bagh engagerar sig inte med företrädarna för nya socialistiska rörelser, bortom det stalinistiska terrorväldets långa skugga. Intrycket man får är att för von Bagh är socialismen idag en idé utan verklig politisk kraft – en sanning som nog har klara geografiska gränser. Förutom den kanoniska presentationen av **Maos** Kina och de europeiska koloniernas uppror efter andra världskriget är perspektivet fokuserat på väst.

Vid ett tillfälle i filmen tilltalar von Baghs berättarröst plötsligt dagens filmskapare. ”De mjuka generationerna” är idag inte intresserade av att göra film om samhälleliga konflikter, utbrister von Bagh bistert. Påståendet saknar inte belägg, men von Bagh ställer aldrig de avgörande frågorna: Varför tappade socialismen sin dragningskraft? Varför har så få filmskapare idag ett politiskt engagemang med rättvisefrågor?

Mikael Brunila

Sosialismi. Av Peter von Bagh. 2014.

Mellan "är" och "bör"

Göran Greiders bok om människans natur är inspirerande men lite vinglig, skriver Fredrik Sonck.

DEN SOLIDARISKA GENEN är en metafor – det ska kanske sägas redan från början. I boken som bär detta namn menar **Göran Greider** varken att våra gener har små röda fanor knutna i dubbelspiralen eller att vår biologi determinerar oss till socialism.

Däremot för han en sorts dubbel polemik, där den ena motpolen utgörs av den vänster som är hyper-snabb med att tala om biologism och reduktionism då naturvetenskap används för att förklara det mänskliga. Naturen finns i oss, och vänstern håller på att missa det evolutionsbiologiska skifte som säger att människoarten är samarbetande och solidarisk, menar Greider

Hans andra motpol utgörs av (social)darwinismen och den konservativa tanken om kulturen som en tunn fernissa över människans sanna natur (en synnerligen destruktiv kraft som måste kontrolleras). Bokens titel parafraserar **Richard Dawkins** och hans bok *Den själviska genen* från 1976, som Greider ser som en viktig ideologisk komponent i det nyliberala maskineri som **Thatcher** och **Reagan** startade något senare. Dawkins bidrog till att göra självisheten naturligt, och därmed sund.

Evolutionsbiologi

Ur ett finlandssvenskt perspektiv är det svårt att inte dra en parallell till **Anna Rotkirchs** bok *Tillsammans: familje-*

livets härlighet och svårighet som kom ut ungefär samtidigt som Greiders. Det finns visserligen mycket i både tilltal och utgångspunkt som skiljer dem från varandra (Greider är en debattör som refererar forskning, Rotkirch är en forskare som debatterar). Men de delar förutom ett vänsterperspektiv också ett intresse för evolutionsbiologi, en tvärvetenskaplig nyfikenhet och en avslappnad inställning till naturvetenskap.

Men även om jag sympatiserar med ambitionen att fördomsfritt prova stigar utanför de väl upptrampade, så undrar jag om Greider inte irrar lite väl långt in i skogen? Jag är helt med på noterna i den mån han redogör för hur påstående om människans själviska natur kan falsifieras. Jag går också med på att motbevis kan hämtas i evolutionsbiologins rön om mänsklig altruism och samarbete. Men beviset *mot* det ena är knappast beviset *för* det andra. Greider kastar visserligen in många brasklappar – och jag uppfattar ingen okritisk biologism hos honom – men han verkar trots allt acceptera en märklig tanke om att vänstern kunde ta politisk avstamp i evolutionsbiologins rön om vår natur. Balansgången mellan "är" och "bör" blir lite vinglig, och Greiders motbild påminner om en spegelbild av den konservativa synen på människan: handen pekar åt vänster istället för åt höger men naturen är på något sätt given och möjlig att skilja från kulturen.

Inspirerande

Trots vissa frågetecken är *Den solidariska genen* på många sätt en njutningsfull läsoplevelse, och förutom att referera och värdera mer eller mindre aktuell forskning bjuder Greider på korta anekdoter och reflektioner om samhälle och politik

på 2010-talet, samt ett antal aforistiska anteckningar om klass och kamp, typ: "Tyck aldrig synd om den breda arbetarklassen. När det inträffat är allt redan för sent. Kosta däremot på dig att tycka synd om de rika och mäktiga. Det degraderar dem".

Textelement av det här slaget bryter på ett förtjänstfullt sätt upp grundresonemangen. Som så ofta är Greider samtidigt poet och agitator, politiker och journalist. Visst kan hans nästan romantiska patos ibland bli lite för mycket. Och visst är det lite paradoxalt att en så udda fågel till intellektuell, är den som kvittrar de mest kollektivistiska drillarna om flocken, rörelsen, solidariteten. Men inspirera – det kan han.

Fredrik Sonck

Göran Greider: *Den solidariska genen*. Ordfront, 2014.

Svenska folkbibliotek – ”hetast – just nu!”

SOMMARHETTA PÅ Åkers styckebruks integrerade folk- och skolbibliotek där jag arbetar. Barnen håller som bäst på med att låna sina fem ”sommarböcker”. Om de läser alla och berättar om dem får de välja en gratis bok. Det är populärt och jobbet är att hålla dem borta från de alltför lättlästa titlarna som ger dem en lätt väg till gratisboken – men föga läsutmaning.

Men hur är det med progressionen när det gäller vuxenböcker i svenska bibliotekssammanhang? Det här med att kunna växa som vuxen läsare och hitta läsfrukter i nya ”smalare” genrer? Här blir det svårare.

En gång när jag (på den tiden jag arbetade som lärare) gick till mitt folkbibliotek och frågade om de ville köpa in en kulturtidskrift möttes jag av svaret: ”Det här är sånt som du och jag gillar, men inte folk i allmänhet. Det är inget vi köper in till biblioteket”. Och eftersom de flesta bibliotekarier argumenterar likadant har kulturtidskrifterna sakta men säkert försvunnit från de svenska biblioteken. Skulle någon vilja vidga sitt läsande till att omfatta tidskrifter som *Judisk Krönika* eller litteraturtidskriften *Karavan* är folkbiblioteket numera nästan aldrig platsen att göra det på. En annan sak som är tabu är (nästan) allt gammalt. Svenska bibliotekarier är om man skall generalisera fokuserade på välgallrat, fräscht och gott om *space* runt de få frontexponerade och snyggt formgivna nya titlarna. Titlarna får gärna vara deckare eller hyperaktuella livsstilsböcker med hälso- eller mattema.

Jag tog häromdagen del av en belysande diskussion om böcker som bibliotekarier ogillar. Den ägde rum på en yrkesmässig e-postlista. En bibliotekarie hade kommenterat en lärare som tagit utgallrade böcker från skolbiblioteket till sitt klassrum och sedan använt sig av dem istället för att komma till biblioteket och låna de nya fräscha böckerna. Bibliotekarien tog detta som en skymf och många kollegor slöt upp och stöttade. En av dessa fastslog kortfattat reglerna för gamla icke-skönlitterära böcker på hennes bibliotek:

”Föråldrad facklitteratur kastas i regel (ska inte läsas av någon).”

Märk speciellt kommentaren inom parentes, som för mig öppnar avgrunder av historielöshet. Jag som

älskar att läsa gamla faktaböcker. Den historiska kontexten i gammal facklitteratur har ju, tycker jag, en förmåga att ge relief åt samtiden på ett hisnande sätt.

En annan bibliotekarie påtalade att hans bibliotek förvisso inte slängde de gamla faktaböckerna omedelbart utan istället erbjöd dem för gratis avhämtning. Någon respekt mot böckerna visar han dock inte:

”Vi brukar normalt sett lägga ut dem med varningen att det som inte plockas av dessa böcker skickas till bokbål.”

Begreppet ”bokbål” antyder, anser jag, ett ganska problematiskt hat mot ”gamla böcker”.

Men det är inte bara kulturtidskrifter och ”gamla böcker” som är svåra att få tag på hos de svenska offentliga biblioteken. Skulle man bli blind eller länshandikappad och vara hänvisad till Myndigheten för tillgängliga mediers tjänster för att kunna ladda ner talböcker att lyssna på, så är det inga problem att läsa breda romanförfattare. Här finns både **Margit Sandemo** och **Kerstin Ekman** tillgängliga utan besvär. En och annan ”gammal” faktabok går också att få tag i. Vill man däremot lyssna på bra samtida poesi är situationen betydligt svårare. Om jag exempelvis bespetsat mig på att lyssna till dikter av ett par av Österbottens finaste poeter, **Eva-Stina Byggmästar** och **Ralf Andtbacka**, så finns bara fyra av sjutton Byggmästarsamlingar att ladda ner och att inte en enda av Ralf Andtbackas åtta diktböcker. Det vore en sak om dessa poeter var glada amatörer. Nu är de inte det. Båda hör till de mest etablerade finlandssvenska poeterna. Bristen på inläst poesi skulle vara en stor sorg för mig när och om jag behöver förlita mig på talböcker för min läsning.

Jag tror det skulle vara bra med en ”sommarboken” för vuxna: läs fem diktsamlingar, kulturtidskrifter eller gamla fackböcker och vinn en prenumeration på valfri kulturtidskrift (inläst eller i pappersform)! Jag tror att många skulle nappa, och att det finns en längtan att nå bortom nuets mest lysande och lättillgängliga böcker och tidskrifter. Det vill bara till att biblioteken vare sig rensat ut eller haft bokbål på allt som faller utanför kategorin ”hetast: just nu”.

Ny Tid

Chefredaktör Fredrik Sonck **Redaktionssekreterare** Marcus Floman
Layout Otto Donner **Producent** Marcus Floman **Ekonomi** Erik Sjöholm
Civiltjänstgörare Fredrik Österblom **Praktikant** Otto Ekman
Postadress Tallbergsgatan 1/28, FI-00180 Helsingfors
+358 9 694 1758 | red@nytid.fi | www.nytid.fi

STÖTT MED BISTÅNDSPENGAR
FRÅN UTRIKESMINISTERIET

Tigern rf:s och Ny Tids temanummer om socker

Ny Tids temanummer om socker har förverkligats med hjälp av ekonomiskt statsunderstöd inom ramen för frivilligorganisationers kommunikationsprojekt och global fostran. Finansieringen av temanumret beviljades av utrikesministeriet och numret förverkligas i samarbete med understödsföreningen Tigern r.f. Som ytterligare samarbetspartner fungerar Eetti, föreningen för etisk handel.